

MAANDBLAD VAN DE HUMANISTISCH GEESTELIJKE VERZORGING BIJ DE KRIJGSMACHT

RAADSMAN IN BUITENGEWO- NE DIENST VAN JAN SOLDAAT ?

(pag. 3-6)

Bibliotheek
Universiteit voor Humanistiek
Van Asch van Wijckskade 28
3512 VS Utrecht
Telefoon 030 - 312674

In dit
nummer o.a.:

- In de lucht ● Europeanen bestaan niet ● Cropdusters ● Beroepsgroep Militairen van Amnesty International ● Heimwee van een kosmopoliet
- Marinier in Cambodja ● Bill Clinton ● Tien jaar Lubbers ● Wind, Wad & Watervarf ● New Age Music ● Officiëren ● Identiteit ● Vrede op aarde

EGO

MAANDBLAD
VAN DE DIENST
HUMANISTISCH
GEESTELIJKE VERZORGING
BIJ DE KRIJGSMACHT

nr. 12, december 1992, 31e jaargang
Abonnementsprijs f 15,- per jaar, te
storten op postbankrekening 480414
t.n.v. Hoofdraadsman HGV te Zeist.
Militairen ontvangen het blad op
aanvraag zonder betaling.

Redactie:

Jan den Boer, Klazien van Brandwijk
Wiltjer, Wim Heij (voorz.), Carine
van Hinte, Peter Samwel, Jos Siersma,
Frank Spoelstra.

Vaste medewerkers:

Adriaan Bijl, Theo Carree, Arend van
Dam, Evert van Dijk, Gerard van
Erkelens, Cor Hoekstra, Pieter de
Jager, Tom Janssen, Willy Lohmann,
Frits Maas, Len Munnik, René Nauta,
Marco van Nek, Leonore van
Opzeeland, Cor Out, Tom Pauka,
Freek Pol, Rien Robijns, Karel
Roskam, Paul Rutten, Hans Schonk,
Klaas Soesbeek, Jan Stoof, Wessel
Visser, Hans van Wissen.

Indredactie en vormgeving:

Frank Spoelstra
Redaktiesekretariaat:
Erika Krijt-Leyendekkers
Prepress/Lithografie/Druk:
Brouwer Offset b.v. Utrecht

Adres redactie en administratie:

Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Oranje Nassaulaan
71, 3708 GC Zeist, tel. 03404-20906.
Bijdragen in EGO verschijnen op
persoonlijke titel en vertegenwoordigen
niet noodzakelijkerwijs de visie
van de redactie of de dienst HGV.

Inhoud

In de lucht	2
Raadsman in buitengewone dienst van Jan Soldaat?	3
Europeanen bestaan niet	7
Cropdusters	8
Beroepsgroep Militairen van Amnesty International	10
Belazerd	11
Heimwee van een kosmopoliet	12
Solidair/Strips	14
New Age Music	15
A League of their Own	16
Männe... (poster)	18
Vragen staat vrij/Normaal	20
De sokken van Westerhof	21
Bill Clinton	22
Identiteit (Prikkels)	24
Wind, Wad & Waterverf	26
Personalia	28
Officieren	29
Tien jaar Lubbers	30
Marinier in Cambodja	31
Vrede op aarde	32
Boeken	33
Willy Lohmann	36

Foto pagina 25 Gerard van Erkelens

IN DE LUCHT

Eind september bracht de Commissie Meijer haar, met spanning tegemoet
geziene, advies uit over de toekomst en de duur van de dienstplicht. Zoals in-
middels genoegzaam bekend pleit de commissie in haar advies voor hand-
having van de dienstplicht en een verkorting van de duur van de dienstduur naar
negen maanden. De Commissie Meijer wijst een vrijwilligerskrijgsmacht op
vier gronden af: onvoldoende wervingsmogelijkheden ('de vulling'), de kosten,
de veiligheidssituatie in Europa vergt de handhaving van een mobilisabel
bestand en de (langdurige) procedure van een benodigde grondwetswijziging.
Stuk voor stuk omstreden gronden.

Werving. De commissie is bij het vullen van de krijgsmacht uitgegaan van de
huidige arbeidsvoorwaarden van defensie. Voorwaarden die nu niet direkt lei-
den tot een concurrerende positie op de arbeidsmarkt. Bovendien heeft men
ook veel te veel gekeken naar de markt in het lager beroepsonderwijs alsof on-
der afgestuurde Mavo- en Havo-leerlingen geen belangstelling voor een funktie
in de krijgsmacht zou bestaan.

Kosten. In een geheim, maar uitgelekt, advies van de Directie Algemene
Beleidszaken van het ministerie van Defensie komen top-ambtenaren tot een
volstrekt andere konklusie als de commissie in haar rapportage: 'Volgens de
nieuwste gegevens van de landmacht, waarvan de commissie blijkbaar niet op
de hoogte is gesteld, blijkt dat een krijgsmacht met dienstplichtigen tot een tek-
ort van 2 miljard gulden in de periode 1994-1998 leidt en een beroepsleger
tot een groot financieel overschot.' (NRC-H. 3 oktober 1992)

Veiligheidssituaties. Het rapport stelt (blz. 56): 'Voor grotere conflicten, als er
sprake is van een ernstige bedreiging van de vrede in Europa, dient een mobi-
lisabel bestand als reserve te worden aangehouden.' Een opvatting die een half
jaar eerder reeds door minister Ter Beek zelf als achterhaald werd bestempeld.
Toen konkludeerde de bewindsman immers dat defensie niet langer rekening
behoefde te houden met een grootschalige verrassingsaanval (toespraak voor
het Nederlands Genootschap van Internationale Zaken, 30 maart 1992).

Grondwet. De commissie stelt zich op het standpunt dat afschaffing van de
dienstplicht een wijziging van de grondwet noodzakelijk maakt ('een langduri-
ge aangelegenheid', blz. 96). Prof. mr. G. Coolen (bijzonder hoogleraar militair
recht aan de Universiteit van Amsterdam) wees, in een voordracht op het
Instituut Clingendael (20 oktober 1992) deze opvatting van de commissie op
diverse gronden van de hand. Zo stelde hij onder meer: 'De bepaling in de
grondwet dat de krijgsmacht bestaat uit vrijwilligdienenden en dienstplichti-
gen betekent geenszins dat dienstplicht moet, maar slechts met dienstplichtigen
mogelijk is.'

Wij kunnen niet anders dan konkluderen dat de Commissie Meijer geen over-
tuigende argumenten heeft aangevoerd tegen een vrijwilligerskrijgsmacht.
Waarmee haar advies in de lucht is komen te hangen en de werkelijke discussie
over de handhaving of afschaffing van de dienstplicht nog gevoerd zal moeten
worden.

Redactie

RAADSMAN IN BUITENGEWONE DIENST VAN JAN SOLDAAT?

Over voor wie de HGV er is in de krijgsmacht kan geen misverstand bestaan

Jaren geleden verwelkomde een officier op een kazerne op de Veluwe mij eens met: "Hallo, raadsman in buitengewone dienst van Jan Soldaat." Het was, zo weet ik mij nog goed te herinneren, een aardige man en hij sprak deze woorden ook nog op een beminlijke toon. "Geestelijke verzorgers staan inderdaad op een andere wijze in de krijgsmacht dan militairen, dat heb je goed gezien," antwoordde ik, "en zolang jij jezelf ook als een Jan Soldaat ziet, vind ik dit een prima omschrijving van een humanistisch geestelijke verzorger." Hij beschouwde zich wel degelijk als een Jan Soldaat, zo bleek uit het gesprek dat wij daarna hadden, maar vond dat hij, wat mijn tijdsinvestering in hem en zijn kollega's betrof, maar onderbedeeld werd: "Een soldaat hoeft maar te kijken en je staat voor hem klaar. Voor ons heb je bijna nooit tijd."

Waarschijnlijk zou ik mij deze gebeurtenis niet meer herinnerd hebben als ik niet onlangs een kollega hoorde opmerken: "Veel beroeps denken nog steeds dat wij er met name zijn voor Jan Soldaat."

In dit artikel wil ik onder meer op de volgende vragen ingaan: Hoe is zo'n beeldvorming tot stand gekomen? Heeft de Humanistisch Geestelijke Verzorging (HGV) in het verleden inderdaad te weinig aandacht besteed aan de vrijwilligdienende militairen? En, als dat zo is, wat zou daar dan de reden van kunnen zijn geweest? Zijn voor de HGV beroepsmilitairen andere mensen dan dienstplichtigen? Wat kunnen de vrijwilligdienenden (kontraktanten, beroeps), nu en in de toekomst, van de HGV verwachten?

■ Duidelijk vanaf begin

De HGV werd 1 september 1964 in de Nederlandse krijgsmacht ingevoerd.

Aanvankelijk met een proefperiode van drie jaar. Toen deze periode om was, en duidelijk geconstateerd kon worden dat deze vorm van niet-godsdienstige geestelijke verzorging in een behoefte voorzag, werd de HGV definitief ingevoerd.

Vanaf de eerste dag van intrede in de krijgsmacht heeft de HGV er geen doekjes om gewonden welke positie ze innam:

Noch voor, noch tegen de krijgsmacht, doch uitsluitend voor de mensen in de krijgsmacht. Daarbij brachten (en brengen) de raadslieden (!), eenvoudig gezegd, slechts twee dingen mee: dat ze humanist zijn en als zodanig humanistisch geestelijke verzorging willen verrichten.

Humanist zijn betekent dat mensen worden gezien als zelfstandige, vrije individuen, die, in allerlei vormen van gemeenschap, en onder alle omstandigheden, hun mens-zijn kunnen realiseren. Waarbij de humanistisch geestelijke verzorger feitelijk slechts één taak heeft: zodanig bezig te zijn met mensen (die zich tot hem wenden), dat in hen het verlangen groeit om het vermogen zich een visie te verwerven te ontwikkelen en daaraan gestalte te geven. Dat wil zeggen eigen meningen en opvattingen te verwerven en daarvoor ook te staan. Voor het klimaat, waarin dit kan ontstaan, dient de raadsman te zorgen. (2) Dat was niet alleen de taak voor de raadslieden, maar is dat nog steeds.

■ Rang noch stand

Steeds ging het de HGV, in de gesprekken met militairen - ongeacht categorie, noch voorkeur uitsprekend voor rang of stand - er om, in gezamenlijkheid, te denken en te worstelen over de problemen van het mens-zijn in deze tijd, in de krijgsmacht alsook in de ons omringende wereld. En de wegen te onderzoeken die we in dit mens-zijn en medemens-zijn zouden kunnen bewandelen.

Nooit heeft de dienst HGV het standpunt gehuldigd dat er een categorie militairen voor haar 'meer of minder interessant' zou zijn. In geen enkel geschrift is daar ook maar iets van terug te vinden.

Zo'n opvatting zou ook in strijd zijn geweest met de eigen (humanistische) uitgangspunten en principes, hetgeen ik hier na zal proberen te verduidelijken.

De Nederlandse samenleving meent (nog steeds), voor de verdediging van het grondgebied en de belangen van de Nederlandse staat, te moeten kiezen voor een krijgsmacht (artikel 97 en 98 van de grondwet).

Vervolgens rust men deze krijgsmacht uit met middelen van geweld en zoekt men 'uitvoerders' - vrijwilligdienenden en (voorlopig nog) dienstplichtigen - om deze taken, in uiterste instantie, met deze geweldsmiddelen ook daadwerkelijk te kunnen uitvoeren.

Deze 'uitvoerders' zien zich voor een heel bijzondere situatie gesteld: opgenomen zijn in een instituut met een autoritair-hiërarchische structuur en belast met het inoefenen van de gewelddanthering en, eventueel, de daadwerkelijke uitoefening van georganiseerd geweld.

Die bijzondere situatie (door een minister van Defensie ooit omschreven als ethisch

FOTO HERMAN OLIJDMAN

paradoxaal, de vrijheid verdedigen eventueel gebruikmakend van geweld) doet vragen rijzen bij mensen. Niet altijd bij iedereen, op hetzelfde moment, en dezelfde vragen, dat mocht gezegd worden. Maar zoveel is wel zeker dat vroeg of laat, afhankelijk van gebeurtenissen en omstandigheden, wel nagenoeg bij *een ieder* er momenten kunnen komen waarop hij of zij er behoefte aan heeft met een vertrouwenspersoon de zaken (opnieuw) te doordenken, teneinde helderheid te verkrijgen in houding en eigen opvattingen met betrekking tot de ethische aspecten verbonden aan zijn/haar deel uitmaken van de krijgsmacht.

Vanuit een (terechte) morele verantwoordelijkheid in dezen (wel de mensen een risikovolle klus laten opknappen en ze vervolgens geen klankbord bieden voor hun vragen) heeft de overheid gemeend diensten geestelijke verzorging in het leven te moeten roepen om mensen die worstelen met vragen terwille te kunnen zijn. Omdat de krijgsmacht een afspiegeling van de samenleving te zien dient te geven, zijn er dus verschillende diensten geestelijke verzorging. Opdat de militair in de gelegenheid is met zijn vragen te rade te gaan bij de geestelijke verzorger van zijn eigen keuze.

Geestelijke verzorgers werken, namens hun

FOTO KLU

dacht besteedde aan de beroeps? En is daar in de loop der tijden verandering in gekomen? En als dat zo was/is, wat waren/zijn daar dan de oorzaken van (gewest)? Geen vragen die met een eenvoudig ja of nee zijn te beantwoorden.

Laat ik eerst enkele aspecten noemen die, in ieder geval tot diep in de jaren zeventig en voor sommigen nog langer, de wijze van werken en dus ook de beeldvorming van de dienst HGV, in sterke mate hebben bepaald.

* De intrede van de dienst HGV in 1964, zoals hiervoor al gesteld, vond op proef plaats. Er moest een bewijs op tafel komen dat er behoefte bestond aan een vorm van niet-godsdienstige geestelijke verzorging. Dat bewijs werd, in de vorm van ondertekende keuzeformulieren, voor het grootste deel geleverd door op dat moment dienstplichtig mil-litair.

Naar schatting, want precieze cijfers ontbreken helaas, voor minstens negentig procent. De dienstplichtigen toonden niet alleen de behoefte aan op grond waarvan de dienst HGV definitief tot de krijgsmacht werd toegelaten, zij eisten destijds ook - en terecht - het grootste deel van de tijd op van de raadslieden.

* Er was nog nauwelijks sprake van het losmaken of los raken van de binding met geloofsbegin-selen. Verreweg het grootste deel van de vrijwilligdienenden behoorde destijds tot een kerkgenootschap. En de beroepsmilitairen, die zich enerzijds nadrukkelijk niet-godsdienstig noemden maar zich ander-

zendende instantie (voor raadslieden het Humanistisch Verbond), in de krijgsmacht om de krijgsmacht-mens in deze, met geen enkel ander bedrijf vergelijkbare, organisatie bij te staan. Dus kan het eenvoudigweg niet anders dan dat er ook humanistisch geestelijke verzorgers voor de krijgsmacht-mens - ongeacht rang of categorie - in de krijgsmacht werkzaam zijn.

■ Vooral dienst-plichtigen?

Had de officier, waarover ik in de inleiding van dit artikel repte, gelijk met zijn kritiek dat ik, of in z'n algemeenheid gesproken de HGV, te weinig aan-

FOTO WIM HEIJ

zijds zeer wel in de taak- en doelstellingen van de krijgsmacht konden vinden, hadden soms zichtbaar moeite met de opstelling van de HGV (Wij zijn niet voor maar ook niet tegen de krijgsmacht. Wij zijn er uitsluitend voor de mensen in de krijgsmacht.). Op grond hiervan waren veel niet-godsdienstige beroepsmilitairen terughoudend om zich als deelnemer van de HGV te laten registreren.

* De roerige periode, waarin maatschappelijk gezien zo ongeveer alles op z'n kop werd gezet (eind zestiger, begin zeventiger jaren), hield geen halt voor de ka-

zernepoort. De pas opgerichte VVDM roerde stevig de trom en trachtte, op alle mogelijke manieren, ook maatschappelijke veranderingen in de krijgsmacht tot stand te brengen (vrije haardracht, afschaffing van de groetplicht, vrijheid van meningsuiting, enz.). De HGV meende, niet om tegen het instituut krijgsmacht aan te schoppen, maar op grond van humanistische uitgangspunten, in veel zaken de vernieuwers verregaand te moeten steunen.

■ De mens centraal

De hiervoor genoemde opstelling van de dienst HGV ten opzichte van de krijgsmacht bracht zelfs sommige niet-godsdienstige beroepsmilitairen in verwarring. En onder grote groepen godsdienstige beroepsmilitairen riep ze aanvankelijk regelrechte weerstand op: "Wie niet voor en ook niet tegen is, is dus tegen."

De HGV was de eerste dienst geestelijke verzorging die konsekwent koos voor de mens en het heeft tijd gekost aler de vrijwillig dienenden daar enigszins aan gewend waren. Anno 1992, zo zijn althans mijn ervaringen, begrijpen verreweg de meeste beroepsmilitairen dat wanneer er - zoals door de dienst HGV - principieel wordt gekozen voor de mensen, er geen enkele ruimte meer kan zijn voor andere belangen, noch van de krijgsmacht, noch van de zendende instantie, noch van de egobevrediging van de geestelijke verzorger persoonlijk.

Het bovenstaande (dat wellicht aangevuld kan worden met meer factoren) kan als volgt worden samengevat.

De dienstplichtigen hadden de intrede van de HGV in de krijgsmacht feitelijk bewerkstelligd, het overwegende deel van de be-

roeps hadden weinig op met 'die humanisten' (nog de meest vriendelijke bejegening uit die tijd). En het instituut krijgsmacht trad de HGV zonder meer argwanend tegemoet. Gedurende de periode van maatschappelijke vernieuwing, en door de keuzes die de HGV toen maakte, werd alleen nog maar versterkt wat zich reeds vanaf het eerste moment had afgetekend: de 'populariteit' van de raadsman nam bij de dienstplichtigen alleen nog maar toe en daalde bij de beroeps naar een nog lager niveau.

Ten volle staande in zo'n tijdsgewricht is het dan ook zeer wel mogelijk dat raadslieden, en dus de dienst HGV, zich wat al te gemakkelijk - en wellicht soms ook meer dan men zelf voor juist achtte - met name richtte op het wel en wee van de dienstplichtigen.

■ Aandacht voor beroeps

Doordat de storm van de maatschappelijke vernieuwing uitgewoed raakte (eind zeventiger jaren), het losmaken en los raken van het geloof verder doorzette en het instituut krijgsmacht langzamerhand gewend raakte aan de geheel eigen opvattingen van de dienst HGV, nam de aanvaarding onder de vrijwillig dienende militairen van het werk van de raadslieden duidelijk toe. Vanuit een betrokkenheid op mensen gingen raadslieden zich op hun beurt, steeds meer verdiepen in en begonnen zij steeds meer te begrijpen van de positie van de beroeps in dit toch al zo bijzondere instituut krijgsmacht.

Daar beroepsmilitairen ook heel 'gewone' mensen zijn, was iedere raadsman al vanaf de eerste dag van indiensttreding (en ook daarvoor reeds) bekend. Voor de 'troep', in

vredestijd, voelt de beroeps zich als een vis in het water: hij is de ervaren, zekerheid uitstralende, professional. Maar bij ingrijpende omstandigheden blijkt hij, vanzelfsprekend, evenzeer van vlees en bloed te zijn als wie ook.

Zoals al eerder gesteld is het de krijgsmacht zelf die bij de daar aanwezige mens, en dus ook bij de beroeps, vragen oproept. Dat is niet specifiek voor de Nederlandse krijgsmacht, dat is universeel. Ongeacht hoe die krijgsmacht is 'gevuld' (met beroeps, kontraktanten of dienstplichtigen), in welk land ter wereld en onder welk politiek bewind ook.

Dat komt omdat het *wezen* van iedere krijgsmacht zelf bij mensen de behoefte oproept, van tijd tot tijd, in vertrouwen met een onafhankelijk iemand die vragen door te praten... omdat de krijgsmacht de mens plaatst in een ethisch paradoxale situatie. (Juister is nog te spreken over een ethisch konfliktende situatie.

Het is immers geen schijnbare tegenstelling maar een tegenstelling: geweld te voorko-

FOTO KM

men of te beëindigen door geweld toe te passen.) Dit geldt voor iedere militair, beroeps, kontraktant of dienstplichtig.

■ Specifieke positie

De dienst HGV (de raadsman) is ook begrip gaan opbrengen voor de specifieke positie van de beroepsmilitair in de krijgsmacht. Ik noem enkele aspecten.

* Beroepsmilitairen zouden vrijwillig voor hun vak gekozen hebben. Ze zouden het dus eens zijn met wat ze doen. Dus zouden ze het er niet alleen nu mee eens zijn, maar zullen dat ook voor de rest van hun leven zijn. Een veelgehoorde redenering, maar daarom niet minder onzin!

Konsekvent doorredenerend zou dit er immers op neerkomen dat er, na die keuze, nooit meer sprake zou kunnen zijn van een zich afvragen of men nog wel op de juiste weg zit, zou er nooit meer sprake zijn van een ethische belasting. Zo'n opvatting is volledig in strijd met het humanistisch mensbeeld. Het is immers eigen aan de mens dat hij, op grond van een veelheid aan redenen en omstandigheden, kan veranderen van gezichtspunt. Waarbij ik, korthedshalve, nog maar even voorbij ga aan vragen als: Wat waren destijds de motieven om voor de krijgsmacht te kiezen? Zekerheid?

Een dynamisch bedrijf? In ieder geval vast niet: Ik heb er voor gekozen om ernstig risico te lopen gewond te raken of om daadwerkelijk te doden. Terwijl dit, als puntje bij paaltje komt, nu net wel het gevolg kan zijn van de doelstellingen van de krijgsmacht.

* De krijgsmacht als instituut heeft - bewust of onbewust - de beroepsmilitairen altijd minder ruimte toegestaan dan de dienstplichtigen. Daar waar de dienstplichtige kon en mocht twijfelen was dit voor de beroeps niet weggelegd. Heeft men ooit een beroeps hardop horen zeggen: "Als er oorlog komt dan doe ik niet mee"? Ik niet. Maar uit de mond van een dienstplichtige valt zo'n opmerking regelmatig op te tekenen en niemand stoort er zich aan. Van een beroeps wordt de absolute zekerheid verwacht van een betrouwbare inzet, ongeacht de omstandigheden.

* Binnen de cultuur van de krijgsmacht is het, helaas, nog steeds geen gemeengoed om bij mensen die er werken te stimuleren - laat staan hen te leren - dat denken, twijfelen, reflectie, soms heel goed en, bij tijd en wijle, zelfs noodzakelijk is. Wat ik bedoel vindt zijn opperste uitdrukking in een ervaring die ik nog niet zo lang geleden had. Op mijn vraag aan een luitenant of hij ooit eens behoefte had over dit soort zaken te praten kreeg ik als antwoord: "Denk je dat ik gek ben". (Aan de, vaak zogenaamde, afwezigheid van vragen van de kant van de vrijwilligdienenden naar de

steun van geestelijke verzorgers worden, door sommigen, soms wel heel snel totaal verkeerde konklusies verbonden.)

Deze aspecten (er zijn er ongetwijfeld meer te noemen) rechtvaardigen op zichzelf al dat de (humanistisch) geestelijke verzorger in ieder geval ook oog heeft voor de, veelal ietwat gecamoufleerde, noden onder de vrijwilligdienende militairen.

Natuurlijk kent de dienstplicht zo zijn eigen specifieke problemen: gedwongen, ver van huis, werk waar men niet voor gekozen heeft, werk ver beneden zijn nivo en bovendien nog slecht betaald, enz. Dat mag als genoegzaam bekend worden verondersteld (en valt ook buiten het kader van dit artikel).

Maar hoe groot deze verschillen ook mogen zijn, het gaat allemaal om mensen in één en hetzelfde instituut, mensen die problemen kennen met het bestaan, met het functioneren binnen de krijgsmacht en met de iedere voorstelling te boven gaande effecten die, in uiterste instantie, met hun taakstelling verbonden zijn.

■ Het gaat om 'de klus'

In de aanvang van dit artikel ben ik begonnen met te stellen dat de (humanistisch) geestelijke verzorger er is om de krijgsmacht (ongeacht categorie of rang) bij te staan bij diens zijn in de krijgsmacht, in het bijzonder gelet op de speciale taken en doelstelling van die organisatie.

Ik hoop in het voorafgaande duidelijk te hebben gemaakt dat wanneer er, naar het verleden kijkend, sprake is geweest van meer aandacht van de zijde van de HGV voor de ene categorie (dienstplichtigen) dan voor de andere (vrijwilligdienenden), dit nooit op principiële doch slechts op toe-valligheidsgronden heeft plaats gevonden. Voor de raadsman doen categorieën en rangen er volstrekt niet toe.

Natuurlijk zijn sommige problemen eigen aan categorieën, rangen en standen. Die zullen er, in ieder geval voorlopig, ook nog wel blijven. Maar de aanwezigheid van de (humanistisch) geestelijke verzorger in de krijgsmacht is niet gebonden aan categorieën of rangen, maar aan mensen. In het bijzonder aan mensen die, al of niet vrijwillig, voor een moeilijke 'klus' worden geplaatst.

Bij dit alles denk ik op dit moment nog niet eens direkt aan het allerergste, oorlog voeren, maar met name aan de zich razendsnel ontwikkelende nieuwe taakstellingen voor de krijgsmacht. Aan taakstellingen die mensen heel snel voor de meest vreemde situaties, met een veel grotere kans op daadwerkelijke inzet, een inzet met totaal verschillende doelstellingen, plaatst.

Wat dat betreft is er, in korte tijd, veel veranderd voor de krijgsmacht. Gedurende de Koude Oorlog was de kans op een inzet uiterst gering. Nu de Vrede is 'uitgebroken' is de kans om te worden ingezet ineens reëel en groot. Zo'n inzet kan mensen confronteren met situaties en gebeurtenissen met immense ethische en existentiële aspecten: het aanschouwen van concentratiekampen, hongersnood, stervende en vermoorde mensen, enz. Kortom met facetten die de waardigheid van het leven raken.

Ervaringen die de behoefte aan geestelijke verzorging alleen nog maar meer doen toenemen.

■ Geen onderscheid

Wanneer mensen dit soort 'klussen' moeten opknappen, dan gaat het er natuurlijk niet meer om welke mensen dit moeten doen, maar dat het mensen zijn die hiermee

worden belast. Een dienst geestelijke verzorging die in dezen een onderscheid zou menen te mogen maken tussen vrijwillig of gedwongen, beroeps of dienstplichtigen, officieren of soldaten, zou zich ongeloofwaardig maken.

Humanistisch geestelijke verzorgers dienen, op basis van een legitieme opdracht van hun zendende instantie, en onder voorwaarde dat ze de ruimte binnen de krijgsmacht krijgen hun werk ook daadwerkelijk uit te voeren, de mensen, ongeacht tot welke categorie behorend, die met een dergelijke taak worden belast zo goed mogelijk bij te staan. Hetgeen ze overigens in de praktijk van alledag ook laten zien. In Nederland, in Duitsland, voor de kust van Joegoslavië en binnenkort ook in Cambodja. Uiteraard steeds met inachtneming van onze kwantitatieve en kwalitatieve vermogens. Want ook humanistisch geestelijke verzorgers is niets menselijks vreemd.

Wim Heij

(¹) Mannen zowel als vrouwen. Met nadruk wil ik hier stellen, dat waar in dit artikel sprake is van 'de raadsman' en 'hij', tevens is bedoeld 'de raadvrouw' en 'zij'. Hetzelfde geldt ook telkens waar in algemene zin wordt gesproken van mensen of militairen.

(²) Voor wie geïnteresseerd is in een uitwerking van de grondslagen van het humanistisch geestelijk werk bij defensie verwijs ik in dit kader naar o.a. het artikel 'Humanistisch GV-er is er voor de reflectie en niet voor de actie' (EGO, september 1992, blz. 3 t/m 6).

EUROPEANEN BESTAAN NIET

Ik voel me geen Europeaan. Maar de Europese eenwording vind ik best. Als tenminste het Europese parlement een echte volksvertegenwoordiging wordt. Met echte bevoegdheden. Maar wat een Europeaan is, weet ik niet. Ik ben een Nederlander omdat ik in Nederland woon en Nederlands spreek. Nederland is mijn vader- en moederland. Ik spreek ook Duits, maar ik voel me geen Duitser. Ik spreek graag Engels, maar ik voel me geen Brit. Ik voel me trouwen ook geen uitgesproken Nederlandse nationalist: het Wilhelmus geeft me geen brok in de keel.

Hoe kan ik mij Europeaan voelen? Er zijn mensen die daar moeite mee hebben, omdat de Duitsers in 1940 Nederland bezet hebben. Ik heb ook onaangename herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog, maar dat is niet de reden waarom ik het Europees nationalisme afwijs

Als iemand trots zegt: 'Ik ben Europeaan', dan vraag ik me af, wat dat is - een Europeaan? Wat moet ik voelen voor een Portugees, dat ik niet voel voor een Zuid-Afrikaan? Wat heb ik gemeenschappelijk met een Italiaan, dat ik niet heb met een Nieuw-Zeelandse?

Kan ik beter bevriend zijn met een Fransman dan met een Canadees? Voel ik een Duitser beter aan dan een Amerikaan? Waarom moet ik meer gemeenschappelijk hebben met een Duitse Neo-Nazi, dan met een Zuidafrikaanse democraat?

Moet ik mij meer verwant voelen met het Vlaamse Blok dan met het Zuidafrikaanse ANC?

Ligt Margaret Thatcher dichter aan mijn hart dan Miriam Makeba? Sta ik dichter bij een Italiaanse fascist dan bij een Nicaraguaanse Sandinist?

■ WIJ en ZIJ

Trouwens, ik voel me ook niet verwant met alle andere Nederlanders. Want wie zijn WIJ en wie zijn ZIJ? Ik voel mij verwant met mensen van overal, die een beetje gelijk denken zoals ik: blank, zwart, rood, bruin, geel, christen, ongelovige, islamiet, man, vrouw.

Zij en ik spreken verschillende talen, maar we denken en voelen dezelfde dingen op soortgelijke manieren aan.

Ik spreek dezelfde taal als Nederlandse riooljournalisten, Nederlandse drugdealers, voetbalvandalen, antisemieten, Janmaten, potenrammers en extreem-rechtse, fundamentalistische christenen in Nederland. Maar daar voel ik me niet verwant mee. Daar heb ik geen WIJ-gevoel voor.

Daar heb ik een hekel aan. Dat zijn ZIJ. En ZIJ zijn voor mij alle mensen (in Nederland en Europa en waar dan ook vandaan) die onverdraagzaam zijn.

ZIJ zijn voor mij de racisten, de haters, de neo-nazi's, de aanhangers van de apartheid e.d. Die mensen gun ik het recht niet om mij tot hun groep te rekenen.

■ Europa bestaat wel

Europa is het gebied aan de kartelrand van dat enorme landmassief tussen Rusland en China; maar het heet toch een werelddeel. Nederland is daar geografisch onderdeel van. Dat is Griekenland ook. Maar de Grieken versta ik helemaal niet. Er is geen Europese taal. Er is cultureel geen Europese eenheid.

Wat hebben Grieken en Noren en Portugezen en Denen gemeenschappelijk, dat Amerikanen of Afrikanen of Aziaten niet met ons gemeen hebben?

Moet ik mij verwant voelen met alle andere mensen in Europa? Ik ben geboren in Europa; moet ik mij daarom verwant voelen aan alle andere Europeanen? Moet ik met andere woorden een WIJ-gevoel krijgen? Met Hitler, met Le Pen, met Helmut Kohl, met Margaret Thatcher?

Met mensen die er heel andere ideeën op na houden, kan ik me niet verwant voelen, alleen maar omdat ze in hetzelfde werelddeel

wonen. En daarom kan ik mij ook niet vreemd voelen bij mensen uit andere werelddelen.

De pro-Europa politici waren stom verbaasd dat er in 1992 zoveel Denen, Fransen en Britten niets moesten hebben van 'Maastricht'. Ho, zeiden toen veel kiezers die, om allerlei uiteenlopende redenen, geen verdere Europese eenwording wilden. Europa als 'vaderland' bestaat (nog) niet.

■ Liever wereldburger

En de voorstanders van 'Europa' vinden eenwording nodig uit ons eigen belang. En daarom zijn er 'Europeanen' bijvoorbeeld tegen Amerikaanse overheersing van economie en cultuur. Er zijn de laatste tijd ook 'Europeanen', die Europa zien als een machtig fort, dat zich tweemaal moet stellen tegen de 'buitenlanders' uit de arme landen. Die Europa zien als een bolwerk van Christendom en Kapitalisme. En dan haak ik af. Zo'n Europeaan wil ik niet zijn. Ik voel me liever wereldburger. Want waarom moet ik het christendom wel en de Islam niet aanvaarden?

Waarom moet ik mij thuis voelen bij iedereen die Nederlands of een andere Europese taal spreekt en alle anderen die dat niet doen als ZIJ beschouwen? Mag ik alleen van bloemkool en spaghetti en sauerkraut houden en niet van kouseband of pom of samosas?

Mag ik alleen van Beethoven en orgelmuziek houden en niet van marimba of kwe-la? Als dat zo is, dan kan Europa mij gestolen worden.

Karel Roskam

CROPDUSTERS ACHTERVOLGD DOOR POGUES-LINKS

“Eigenlijk zou je alle muziek folk kunnen noemen”

Het zit de Engelse Cropdusters eenvoudigweg niet mee. Ze worden alsmat tegen hun wil vergeleken met de Londense Pogues, die de weg hebben geplaveid door groepen die folk- en punkmuziek laten samensmelten tot een vrolijk geheel. In interviews leggen de Cropdusters keer of keer uit dat Shane MacGowan met zijn Pogues helemaal niet zo'n grote invloed op hen hebben gehad. Ze willen hun muziek ook absoluut niet classificeren als punkfolk, hoewel zelfs hun platenmaatschappij dat doet. Eigenlijk willen ze sowieso geen etiket op hun werk plakken. “We doen het gewoon en we hebben er lol in. Journalisten moeten er maar een naam aangeven als ze dat willen, wij doen het niet,” zegt Marcus Stott, die banjo, fluit, harmonica en achtergrondvocalen bij de Cropdusters verzorgt.

Naast de beslommingen van een verbale strijd met journalisten en hun intensieve Nederlandse tourschema in september en oktober hebben ze te kampen gehad met allerlei tegenslagen. Zo kreeg Marcus tijdens het Metropolis-festival in Rotterdam een wesp in zijn mond toen hij die opende voor een harmonicasolo en moest zanger Shaun Morris voor het optreden in Arnhem afrekenen met keelproblemen. Hij kreeg een injectie die een uur moest inwerken en kon vervolgens toch het podium op.

■ Drank

Ondanks alle pech zijn Marvus en Krishna Stott, die de drums voor zijn rekening neemt, in opperbeste stemming tijdens het interview in de kleedkamer van het Arnhemse Willemeen. Dat de heren beiden niet geheel sober zijn is duidelijk. Marcus lurkt aan het bier, terwijl zijn broer het iets heftiger aanpakt en gelijk een grote fles sterke drank aan zijn mond zet. Vooral de tong van Marcus komt er in ieder geval goed van los.

“Ik vind het typisch iets voor Nederland, of eigenlijk het hele Europese vasteland, om muziek bij een stroming in te delen. Dat kan met onze nummers niet. Soms klinken we als een heavy metalband, soms als een folkgroep. Vanuit de folkhoek geef ik er trouwens de voorkeur aan om vergeleken te worden met de Clancy Brothers, The Dubliners of The Chieftains. Die bands delen al vele jaren datgene waar The Pogues groot mee zijn geworden. Waarom moeten The Pogues

alle eer krijgen van het spelen van Iers-getinte muziek? De meeste nummers op hun eerste plaat waren Dubliners-songs. Maar het blijft me storen om met wie dan ook vergeleken te worden. Mensen hebben dan meestal al een idee van de muziek voordat ze er naar gaan luisteren.”

■ Gek

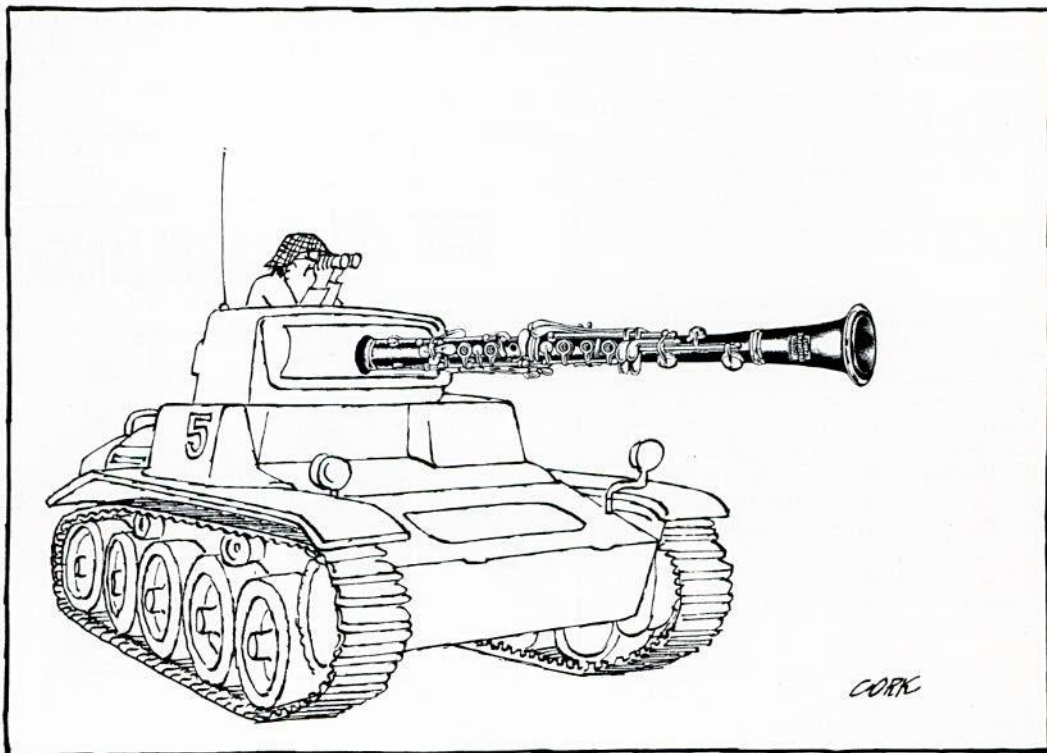
Daar kan je hem onmogelijk ongelijk in geven. Velen zullen de recente Cropdusters-cd ‘Home Grown Agent Orange’ hebben gekocht vanwege de link met The Pogues. Thuis kwamen ze er dan achter dat de verwantschap slechts klein is. Er zitten punk- en folkelementen in de muziek van de

‘Dusters’, dat is waar. Maar bij The Pogues houdt het daarmee op, de Cropdusters gaan veel verder.

Dansbeats, metalinvloeden, je kan het zo gek niet bedenken of het komt op de cd wel een keertje langs. Vandaar ook de tegenstrijdige titel ‘Home Grown Agent Orange’. De bandleden weigeren dat nader te verklaren, maar voor iedereen die zijn oor te luisteren legt is de veelslachtigheid van de groep duidelijk.

Marcus wil toch nog een keer terugkomen op het folkelement. “Je hoeft geen blokfluit, banjo of viool te hebben om folkmuziek te spelen (de Cropdusters hebben al die instrumenten overigens wel, want bestaan naast de eerder genoemde leden uit Cob Cook op viool, mandoline en gitaar, Roger Figgures op gitaar en bassist Michael Case; (MvN)).

The Clash speelt bijvoorbeeld ook folkmuziek. Hun nummers zullen over honderdvijftig jaar relevant zijn voor wat er aan de hand was in de tijd waarin ze zijn geschreven. Eigenlijk zou je alles folkmuziek kunnen noemen, behalve gekunstelde pop zoals die die in de hitparades terugvindt.” Krishna: “Rap is echt fundamentele folk. Het is net als in het verleden begonnen met zingen op straat.”

■ Raadsels

Zo vrolijk als de muziek van de Cropdusters klinkt (luister maar naar 'Get Busy' of 'Luddites') zo zwartgallig kunnen hun teksten zijn. Of zijn ze het daar ook al niet mee eens? "De teksten zijn positieve herinneringen aan dingen die misschien slechte ervaringen waren," spreekt Marcus Stott in raadsels. "De onderwerpen kunnen wel neerslachtig zijn, maar de manier waarop ze geschreven zijn is niet negatief."

Wat betreft 'Luddites' wil hij dat wel even toelichten. "Dat is juist opbeurend geschreven. Het gaat over de opkomst van de machines tijdens de industriële revolutie in Engeland." Het refrein van het nummer gaat als volgt: 'A luddite man am I - If you shut those iron gates on me - Then I should surely die'. Vreemde kijk op iets opbeurends houden de broertjes Stott er op na!

Wat werkelijk opbeurend kan werken is een concert van de Cropdusters. De band

gaat er live flink tegenaan en er gebeurt van alles op het podium. Ze vinden het dan ook een stuk makkelijker om hun kunsten op de planken te vertonen dan ze in een studio op tape vast te leggen. "Live vliegen we in de rondte en geven we een show met ballen, maar dat kan je op de cd niet zien. Dus moet je dingen doen om het luisteren net zo aantrekkelijk te maken als wanneer je naar een band gaat kijken. Dan luister je maar voor twintig procent naar de muziek, ben je voor zestig procent bezig met het kijken naar de mensen op het podium en concentreer je je voor de overige twintig procent op het praten met je vrienden en jezelf bedrinken," zegt Marcus.

■ Tof

Krishna springt dan plotseling op en rent richting het raam. Er komt een trolleybus voorbij. "Vertel eens, waarom lopen die bussen op elektriciteit? Dat is toch absurd? Hoe komen ze zo van de rails?", bralt de dronkeman. "Ze hebben ze ook in Blackpool," sust zijn broer hem en begint te praten over plaatsen die typisch Engels zijn. Daar hoort Londen volgens hem niet bij. Maar ja, Amsterdam is ook niet maatgevend voor Neder-

land. O jee, weer iets verkeerd gezegd? Krishna (fel): "Maar het is wel een toffe plaats. We verblijven er altijd wanneer we voor een tijdje in Europa werken. Het is een handige plaats om te zitten. Er is altijd genoeg te doen, genoeg te zien en genoeg te drinken."

De drank blijkt eindelijk zijn uitwerking te hebben op de drummer, want nu begint ook hij volop te vertellen. "Carter The Unstoppable Sex Machine gaat ons voor het gerecht slepen, omdat we hun 'Sheltered Life' hebben opgenomen. Zelf zijn ze door de Rolling Stones te grazen genomen en nu proberen ze over onze ruggen wat geld terug te verdienen." Geld, commercieel succes en hitsingles zijn overigens van ondergeschikt belang voor de Cropdusters. Marcus: "Ik hoef geen bergen geld te verdienen, zo lang ik mijn huur, mijn rekeningen en mijn voedsel maar kan betalen. Ik ga heus geen dure luxe goederen kopen." Krishna heeft duidelijk genoeg van het interview, dus gooit hij er maar weer een onnozele opmerking tegenaan. "We willen gewoon genoeg geld om Shabba Ranks-pakken voor de hele band te kopen." "En z'n dames te huren," vult Marcus aan.

Marco van Nek

BEROEPSGROEP MILITAIREN VAN AMNESTY INTERNATIONAL BESTAAT 10 JAAR

Deelname aan schrijfnetwerk gevraagd

Tien jaar geleden werd ik gebeld door de toenmalige Schout-bij-Nacht Backer - ik schoot in de houding want je wordt niet elke dag gebeld door een vlagofficier - over het oprichten van een Beroepsgroep Militairen binnen Amnesty International, waar ik uiteraard, als lid van Amnesty, veel voor voelde. Er werd een bijeenkomst georganiseerd, op militair voortvarende wijze werd de beroepsgroep opgericht en op ondemocratische wijze werd kapitein b.d. Jan van Kuik gevraagd of hij voorzitter wilde worden. Dat is hij, tot volle tevredenheid van iedereen, nog steeds. Op een uiterst democratische manier.

Bij Amnesty International zelf had men meer moeite. Daar liepen de gangen immers over van in T-shirts gehulde jongeren, slechts voorzien van voornamen, die met gebalde vuist 'Guatemala' riepen en militairen uitsluitend als moordenaars, folteraars en onderdrukkers zagen, wat gezien de berichtgeving uit bijvoorbeeld Zuid-Amerika, niet uit de lucht kwam vallen. Omdat Amnesty nogal strak geregeld is - iets waar wij als militairen weer geen enkele moeite mee hadden - was het zaak om niet alleen het Nederlandse Bestuur, maar ook het Internationaal Secretariaat in Londen in te lichten over de dingen die onze Beroepsgroep aangingen.

■ Geen 'normale' groep

Dat waren over het algemeen heel andere dingen dan de zaken waar de 'normale' beroepsgroepen zich om bekommerden, namelijk het zich inzetten voor vervolgte beroepsgenoten. Er waren Beroepsgroepen Journalisten, Onderwijsgeevenden, Artsen, Psychologen/Psychiaters en Juristen, die allemaal op hun gebied Amnesty terzijde stonden en vragen beantwoordden.

Wij maakten echter deel uit van een beroepsgroep waarvan de beroepsgenoten in andere landen meestal niet tot de vervolgd behoord, maar eerder tot de vervolgers, de folteraars, de moordenaars - dus precies wat ze in de gang in Amsterdam van ons groepje vonden.

Het voert wat ver om hier uit te leggen dat wij ons daaraan niet echt schuldig maakten, maar het werd wel een programma-punt voor ons het Internationaal Secretariaat uit te leggen wat ze aan ons hadden, hoe ze met ons moesten werken en op welke plaatsen wij ingezet moesten worden. Zo was het usance dat beroepsgroepen zich richtten tot de betreffende vakminister van het land dat in overtreding was, met een brief waarin ze verzochten om gewetensgevangenen een normale rechtsgang te bezorgen. Of bepaalde onderwijzers uit hechtenis te willen ontslaan, omdat ze andere ideeën hadden dan de regering. Of doktoren vrij te pleiten die het regime onwelgevallige patiënten hadden behandeld.

■ Tot collega's richten

Onze groep zou zich niet tot de gevangenen richten, of tot de minister van Defensie, nee, onze groep kon zich bij uitstek goed richten tot de hoofdofficieren die een plaatselijke gevangenis bestuurden of het cellencomplex van een bataljon en hen op beleefde wijze er op wijzen dat wij als Nederlandse collega's hun hulp inriepen er op toe te zien dat een gevangene een menswaardige behandeling zou krijgen.

Stelt u zich voor, je bent bataljonscommandant in de Filipijnen, van de Constabulary, de Senior Service daar, en je

ontvangt een brief van een overste uit Nederland die a) weet dat er een journalist in jouw barakken opgesloten zit, en b) je hulp inroept om te zorgen dat die mevrouw niet elke morgen wordt afgeranseld en dat ze behoorlijk te eten krijgt. De kans is groot dat er verbetering optreedt in haar leefomstandigheden en in sommige gevallen, ik heb het nu over onze praktijk, werd ze zelfs vrijgelaten.

Die ene journalist, die ene vakbondsman, die ene leraar die door onze brieven minder stokslagen krijgt, of een betere cel, of meer eten, dat is de beloning voor het werk dat de Beroepsgroep Militairen in 10 jaar heeft gedaan.

Natuurlijk schrijven we daarnaast ook naar autoriteiten, natuurlijk ijveren we ook voor educatie in mensenrechten bij militaire opleidingen in Nederland. Ook zijn er wel degelijk militairen die in sommige landen worden vastgehouden zonder aan-

klacht of enige vorm van proces. Ook voor hen zetten wij ons uiteraard in.

■ Bliksemacties

Door ons ijveren zijn er inmiddels Beroepsgroepen opgericht in België (Waals), Denemarken en Uruguay, zodat de mogelijkheid bestaat gezamenlijke acties te ondernemen. In 1987 werd overigens, naar het voorbeeld van de Beroepsgroep Militairen in Nederland, de eerste Beroepsgroep Politie van Amnesty International opgericht.

Vaak roept Amnesty International onze hulp in voor bliksemacties, gericht op speciale gevallen, gevangenen die dringend medische hulp nodig hebben, of die gevaar lopen te worden gemarteld of terechtgesteld. Een snelle reactie is dan van essentieel belang en het kan gebeuren dat een bepaalde gevangenis binnen 48 uur overstroomd wordt met faxen, telegrammen en expresbrieven uit de gehele wereld. Er zijn gevallen bekend van een groot aantal postzakken met brieven en kaarten per dag.

Vroeg of laat dringt één van de faxen, brieven of kaarten bij de desbetreffende gevangene binnen. We horen dat wel eens van losgelaten gevangenen, die dan met opmerkelijke verbazing van een cipier horen: 'Nou, je denkt toch niet dat dat helpt hè, al die brieven van die zogenaamde vrienden van je in al die landen.' Die mensen weten dan niet waar het over gaat, maar de gedachte dat duizenden mensen zich beijveren voor een volstrekt onbekende ergens in Ghana of Peru, geeft hen de moed verder te leven, zich te verzetten tegen de ondergang.

■ Schrijfnetwerk

Naar aanleiding van het tienjarig bestaan van de Beroepsgroep Militairen verzoeken wij militairen deel te nemen aan de nieuwste activiteit van de beroepsgroep, het schrijfnetwerk van militairen. Leden van het schrijfnetwerk krijgen naar keuze eens per maand of eens per twee maanden een actieverzoek toegestuurd. Ook bestaat de mogelijkheid voor alle rangen, om deel te nemen aan de Beroepsgroep Militairen. Men wordt dan tevens automatisch ingeschreven als lid van Amnesty International, zo men dat al niet was. Wij zien uw aanmelding graag tegemoet. U kunt zich wenden tot:

Amnesty International
Secretaris Beroepsgroep Militairen
Keizersgracht 620
1017 ER Amsterdam
tel. 020-6264436

Gerard L. van Lennep
Res. Maj. der Artillerie b.d.

BELAZERD

Maandenlang al had ik er vele kranten op nageslagen om een geschikt demontabel schuurtje te vinden. En opeens vond ik er een. Het leek aan alle eisen en verwachtingen te voldoen. Het enige nadeel was dat ik 135 kilometer moest rijden om bij de verkoper te komen. Gezien de prijs van de schuur, een tweede handse, was het me die rit wel waard. De verkoper vertelde mij in ons eerste telefoongesprek dat ik me niet hoefde te haasten, hij zou de schuur voor me vast houden, ook als er andere kopers zouden komen. Daarnaast was hij bereid om de schuur bij me af te leveren. Alle ingrediënten voor een goede koop waren ruimschoots aanwezig.

Eenmaal bij hem aangekomen werd ik hartelijk ontvangen en de koffie stond klaar. En toen vertelde de verkoper mij dat er net

twee boeren waren geweest aan wie hij het schuurtje had verkocht. Hij had nog tegengestribbeld en gezegd dat er iemand van ver kwam om ook naar de schuur te kijken en dat hij de schuur nu eigenlijk niet kon verkopen. Maar die twee boeren hadden daar niets mee te maken, ze hadden hem de gevraagde som geld in z'n handen gedrukt en waren vervolgens vertrokken. Kom daar nog maar eens tussen. En dat ik nu wel heel kwaad zou zijn?

Nee, echt kwaad was ik niet, eerder verbijsterd en dat vertelde ik hem ook. Hoe kun je als je iemand iets toezegt, waarbij je ook nog weet dat hij een grote afstand moet afleggen om te kijken en te kopen, zo behandelen? En ik vertelde hem ook dat hij die schuur niet had mogen verkopen aan die twee boeren, want dat waren we toch

overeengekomen. Een mens een mens, een woord een woord. Ja toch? Ja, dat vond hij ook wel, maar de situatie, enz. enz. Kortom, ik was een enorme teleurstelling rijker en een hele avond kwijt. Ik kreeg nog wel mijn benzine vergoed. Wat een gebaar!

Natuurlijk kun je je afvragen of zo'n teleurstelling in een simpel mensenleven zo'n ophef behoeft, laat staan dat je er over schrijft. Misschien vindt u van niet. Ik vind van wel. Want uiteindelijk zegt de manier van hoe je met je medemens omgaat ook iets over hoe je in het leven staat en daar tegenaan kijkt. Het zegt iets over je levensbeschouwing. Die manifesteert zich niet alleen in verheven gedachten en mooi geschreven stukjes, maar ook in het gewone dagelijkse leven, in de dingen die je tegen elkaar zegt, die je toezegt en in de wijze waarop je alledaags met elkaar leeft. Je levensbeschouwing wordt zichtbaar in de wijze van omgaan met anderen, dat wat je doet of nalaat in het verkeer met je naaste. En daar moet je elkaar ook op aanspreken, ook al is dat niet altijd even succesvol. Hij reserveerde voor mij een tweedehands schuurtje, maar hield zich niet aan zijn woord. Ik voelde me zwaar 'belazerd'. Het begrip 'levensbeschouwing' is niet zo ingewikkeld. Het laat zich verhelderen in het leven van alledag.

Freek Pol

HEIMWEE VAN EEN KOSMOPOLIET

Russische kunstenaar Andrej Roiter zoekt nieuwe werkelijkheid

De hedendaagse Russische kunst leek aan het eind van de jaren tachtig een ongekende bloei tegemoet te gaan. De onderdrukte dissidenten uit de Sovjet-cultuur mochten zich als een nieuwe avant-garde profileren. Maar de euforie is voorbij. Slechts enkelen hebben zich weten te handhaven. Een van hen is Andrej Roiter (32), die deze dagen in Amsterdam exposeert. EGO-medewerker Rien Robijns ging kijken en sprak met hem. De heimwee van een kosmopoliet.

Vijftien Europese en Amerikaanse galeriehouders trokken in juni 1990 bij Andrej Roiter aan de bel tijdens een tentoonstelling van hem in de Kunsthalle in Bazel. Ze wilden allemaal wel wat met hem gaan doen in de toekomst. Begerig werd gesproken over een nieuwe ster.

Roiter liet de juichkreten met een brede glimlach over zich heengaan. "Succes is een douche die het scheppen doortintelt en de geest parfumeert," sprak hij wijsgerig. Een Russische jongen, ver weg van huis. Een vreemdeling hier, ook een vreemdeling daar.

■ Een atelier in Amsterdam

Deze maand was hij even in Amsterdam, waar in de nieuwe galerie Johan Jonker een expositie van zijn werk was ingericht. Een tussenstop op een bijna nomadische reis langs de brandhaarden van de wereld. Het type kunstenaar van de jaren negentig, even gemakkelijk levend in Los Angeles, Nederland, Londen, Duitsland of Zwitserland.

Twee jaar geleden zwierf hij ook door

Amsterdam. Hij liep toen op een ochtend een supermarkt bij het Haarlemmermeerstation binnen om een pakje sigaretten te kopen en raakte in gesprek met de kruidenier. Enkele uren later had hij niet alleen de sigaretten gekocht maar ook de hele winkel eromheen. Enkele dagen later was het zijn atelier.

"Het was als een script in een film," zegt hij. "Ik zag er symboliek in. Ineens eigenaar zijn van een supermarkt vol worsten, koffie, koek, snijmachines en kassa's. Het was haast surrealistisch voor iemand die in Moskou de winkels kent met hun lege planken en hun schrale troost."

Het is nog steeds een van zijn ateliers in de wereld. Roiter heeft het internationaal gemaakt, zoals vele landgenoten hadden gehoopt dat ook te doen. Het zag er kort geleden ook nog zo mooi voor hen uit.

■ Nieuwe openheid

De nieuwe openheid had de onofficiële Russische kunst in de tweede helft van de jaren tachtig uit hun isolement gehaald. Toen het veilinghuis Sotheby's in 1988

voor het eerst in de geschiedenis een veiling hield in Moskou was het alsof een brisantbom insloeg in de internationale kunstwereld. Schilderijen van relatief onbekende kunstenaars brachten tonnen op. Vele Russische kunstenaars kregen visioenen over kippen die voor eeuwig gouden eieren zouden leggen. Maar al snel bleek de werkelijkheid anders. Op de veiling van Sotheby bleek een hoge prijs te zijn betaald voor emotionaliteit. De kunstwerken gingen soms voor het tienvoudige van de werkelijke waarde weg. Dat de aandacht van het westen zich aanvankelijk richtte op de kunstenaars uit het onofficiële circuit was overigens niet onbegrijpelijk. Ze hadden immers al jaren geen kans gekregen hun werk te verspreiden. Andersdenkende kunstenaars traden voor het laatst naar buiten op een officiële tentoonstelling in 1962, precies dertig jaar nadat het socialistisch realisme tot staatskunst was verheven.

■ Ezelstaart

De toenmalige Sovjet-leider Chroetsjov die de expositie bezocht, was niet erg onder de indruk van wat de exposanten lieten zien. Zijn uitspraak dat abstracte schilderijen eruit zagen, alsof ze 'met een ezelstaart waren volgekladderd', deed het in de westerse pers goed. Menig democratisch leider denkt er niet veel anders over, maar in een autoritair geregeerde staat heeft zo'n opvatting van de hoofdmans ingrijpende consequenties. De andersdenkenden waren in ieder geval gedwongen ondergronds te gaan.

Pas een kwart eeuw later kwamen ze weer omhoog. Toen toonden ze in het 'Huis van de Schilder' in Moskou een individualistische expressie die haaks stond op de officiële kunststopvattingen. Sindsdien lag de zaak open en traden zowel in de Sovjet-Unie als in het buitenland Russische kunstenaars voor het voetlicht. Maar de illusie, dat voor iedereen de wereld openlag, duurde maar kort.

Al tijdens de beurs Glasnost & Perestrojka in Barcelona, in het najaar van 1990, bleek de markt voor deze zogenaamde Russische avantgarde weggevaagd. Tentoonstellingen in Amsterdam en Groningen in het spoor van de Sovjetrage mislukten. De handel liet de Russische kunst vervolgens vallen. Alleen in sommige musea - daar hobbelt men wel vaker achter de feiten aan - werden dit jaar nog exposities van kunst uit het GOS georganiseerd, meest pseudo-vooruitstrevend werk dat in het westen eerder en beter werd gemaakt. De neergang gold echter niet voor Andrej Roiter die in deze periode zijn naam vestigde.

Andrej Roiter samen met zijn Duitse galeriehoudster.

■ Artistieke oppositie

Andrej Roiter werd in 1960 in Moskou geboren. Zijn vader was ingenieur, zijn moeder docent chemie, zijn grootvader architect. Al jong gooide hij de kont tegen de krib. Thuis en in de maatschappij. Op zijn zeventiende verzeilde hij in het milieu van de artistieke oppositie.

Hij leerde zichzelf kijken en leende zijn ogen aan generatiegenoten als Zacharov, Albert en Mironenko. Ze noemden zich de Kleuterschool-groep, naar het atelieradres. Maar de horizon kwam steeds dichterbij.

De atmosfeer in Moskou begon hem te benauwen. In 1988 gaat hij voor het eerst naar het buitenland.

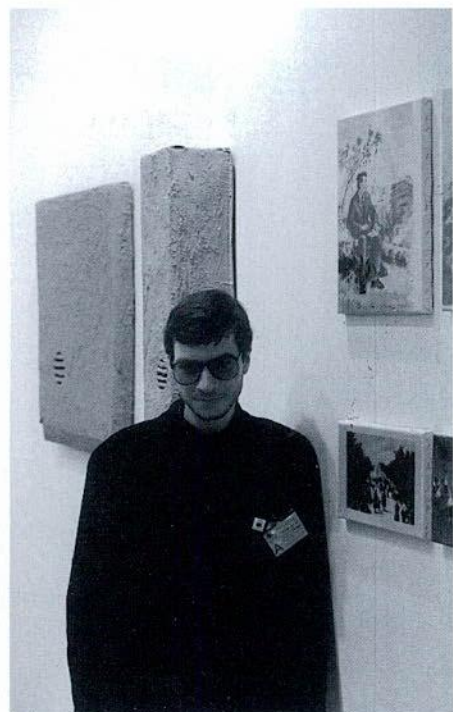
Drie maanden België.

Terug. Twee maanden Italië, Duitsland, Amerika. Terug. Eind 1989 weer Duitsland. Sindsdien is hij hier, waar dat ook mag wezen.

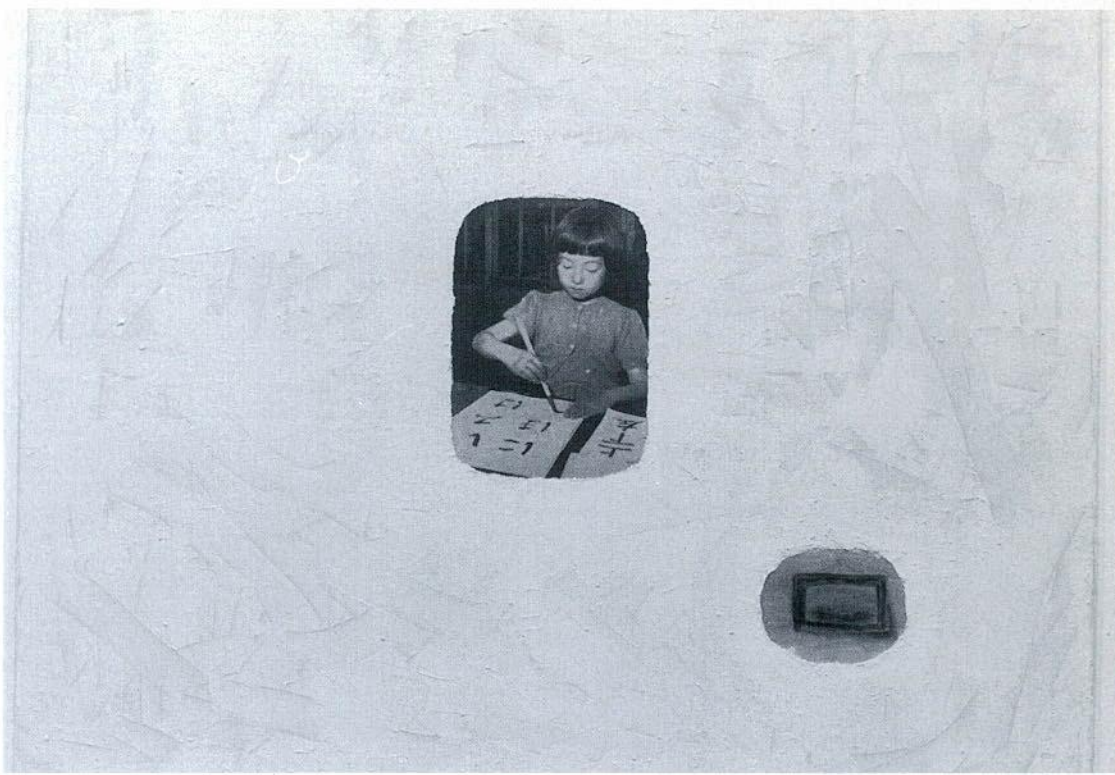
■ Erfgenaam

Andrej Roiter is een kosmopoliet, maar als mens en als kunstenaar leeft hij ook in de eeuwige Russische ruimte van Tolstoi en Dostoevski. Ooit had elk huis zijn eigen ikoon: een eindeloze herhaling van beelden waarover traag de adem van de tijd heeft gestreken. Van die grond is hij een erfgenaam.

In galerie Johan Jonker toont hij een groot

Roiter: 'Gorbatsjov zou eerder in aanmerking moeten komen voor de prijs op de Biennale van Venetië'

FOTO'S RIEN ROBIJNS

'De jaren vijftig in nieuwe stijl'

stuk zeildoek, gevonden in de haven. Verpakkingsmateriaal waarop hij werkt. "Het heeft veel gereisd, zoals ik. Het heeft de emoties van tijd en verte in zich opgezogen. Oude huid, heel poëtisch. Het staat open voor de gevoelens die ik wil toevoegen," verklaart hij.

Hij wordt beheerst door heimwee en door een onbestemd verlangen naar het ongezien. Dat reist hij achterna. In de werkelijkheid en in zijn werk.

Dat heimwee krijgt vooral de laatste tijd gestalte in foto's uit de jaren vijftig die hij schildert op katoen. Documenten die zo een nieuwe impuls vormen voor de toekomst. Maar in Rusland hebben de jaren vijftig niet bestaan. Het nabije verleden heeft daar een haast archeologisch karakter.

Roiter wendt de fotografie - familiefoto's, ansichtkaarten - aan om de geschiedenis in een nieuw kader te plaatsen. Zijn eigen kader. Organische effecten ontbreken niet. Sommige objecten bestaan uit een huid van ruw gestreken cement met een enkel indringend signaal.

Op een schilderij bevindt zich in de hoek van het cement een nageschilderde foto van zijn ouders. De voorstelling wordt bijna geabsorbeerd door de aardlaag. Daarbij neemt hij de vrijheid om elk medium of elke informatiebron te gebruiken die hem van pas komt. In dat opzicht behoort hij bij een generatie internationale kunstenaars die zich niet laat inpassen in een stramien. Mensen als de Nederlander Rob Scholte of de Amerikaan Jeff Koons.

■ Allergie

Andrej Roiter behoort in Europa inmiddels tot de belangrijkste jonge kunstenaars. Zijn Russische herkomst werkte aanvankelijk stimulerend, nu betekent zij soms een handicap. Zijn kwaliteit heeft geen anekdotes nodig. "Bovendien wekt de hysteri-

sche belangstelling voor Rusland van de laatste jaren nu allergie op," meent hij.

De heimwee naar Rusland betekent voor hem ook een heimwee naar Gorbatsjov. Wat hij heeft bereikt, heeft hij in eerste instantie te danken aan de man die nu in zijn land op de mestvaalt van de historie is beland. Roiter: "Gorbatsjov zou eerder in aanmerking moeten komen voor de prijs op de Biennale van Venetië. Hij heeft de tijd opengebroken. Dat is een voorrecht dat alleen kunstenaars hebben. Hij is daardoor de belangrijkste kunstenaar van deze tijd."

Roiters werk voldoet aan de internationale kwaliteitsmaatstaf, maar hij heeft bij de beoordeling daarvan duidelijk last van het verleden. In het westen wordt immers nog steeds in de Russische kunst gezocht naar sporen van iconografie of Malevich. Dat is een voorbijgaande situatie die op het moment bij velen wel een duidelijk zicht op de kunstwerken belemmert.

Het heeft Roiter verbaasd: "Malevich? Jullie zijn opgevoed met Malevich. Wij niet. Kijk eens naar zijn werken die in het Stedelijk Museum van Amsterdam hebben gehangen. Die kenden wij toch niet?"

Rien Robijns

SOLIDAIR

'In de wereldt is veel gevaar' staat op een huis aan de Vliet in Voorburg.

Een wat andere tekst dan meestal op huizen staat als *Carpe Diem*, Nu is het Klaar, *Con Ampere* (huis van het ooit populaire duo Gert en Hermien, door de bevolking verbasterd in 't Kon Amper) of *Krek Wak Wou* (geen Chinees, maar Brabants voor: precies wat ik wilde), maar net als deze ook een naam, waarmee de bewoner iets meedeelt.

In dit geval heeft de naam iets van een bezwering: Mijn huis als veilige haven in een gevaarlijke wereld. Maar als elke bezwering is ook deze niet afdoende. Het huis staat immers in de wereld en is met zijn bewoners dus ook aan gevaar blootgesteld. Hoe waar dit is zien we dagelijks op de tv in de reportages over Bosnië-Herzegowina.

In de wereld is veel gevaar. Geen bevol-

kingsgroep die daar meer van doordrongen is dan de militaire, ook omdat zij het zijn, die worden uitgezonden om deze gevaren in den vreemde te trotseren in naam van Nederland en de humaniteit. Op dit moment verblijven zo'n 1400 Nederlandse militairen, waarvan de meesten vrijwillig, in humanitaire missies in het buitenland, een aantal van hen uit Seedorf en Hohne.

Laat ik beginnen mijn hoed voor ze af te nemen. Zij gaan en zetten zich op goede gronden in voor een belangrijke zaak. Zijn wij daar allen van overtuigd? Ik wil daarop hopen, ik waag het te betwijfelen. Mijn ervaring uit gesprekken met zowel dienstplichtigen als beroeps die voor de vraag van uitzending staan is, dat iedereen zich zeer bewust is van de risico's en ik heb niemand getroffen die lichtvaardig tot het besluit is gekomen of luchthartig in het vliegtuig naar Joegoslavië of Cambodja stapt.

Wel heb ik het idee, dat het zich rekenschap geven van de vaak heel persoonlijke motieven om te gaan door de korte reactietijd in het gedrang komt, terwijl daardoor ook het gesprek met de partner tekort

dreigt te komen. Beide is nodig en belangrijk. Voor de betrokkene zelf om aan de indringende ervaringen die hij of zij zal opdoen beter het hoofd te kunnen bieden. Voor de achterblijvende als steun in de periode van langdurig alleen zijn. Het is een bekend feit, dat de achterblijvers het vaak moeilijker hebben dan de vertrekkers. Het is dan ook uiterst wrang om te moeten constateren, dat in een aantal gevallen achterblijvenden worden geconfronteerd met wel heel negatieve reacties op het vertrek van man, vader of vriend.

In de wereld is veel gevaar. Dat gevaar bestaat ook uit woorden in de vorm van ondoordachte en tactloze uitspraken die verdriet doen en onzekerheid brengen. Het gaat niet aan om bij de collega's die vertrekken andere dan goede motieven te veronderstellen.

Zij gaan ook voor ons en het helpt, wanneer zij zich door onze goede wensen begeleid weten. Zij verdienen niets anders dan onze solidariteit, die ook tot uitdrukking behoort te komen in onze steun aan de achtergeblevenen.

Rob Geene
raadsman in Seedorf

Dit artikel verscheen eerder in de 'Griffioen', weekblad voor de Nederlandse militairen en hun gezinnen in Seedorf, Hohne en Langemannshof.

Nieuw album van striptekenaar Theo van den Boogaard

Eigenlijk is de kop boven dit stukje niet geheel juist. Theo van den Boogaard is namelijk veel meer dan een striptekenaar. Natuurlijk tekent hij strips (al sinds het einde van de zestiger jaren), maar zijn werk beperkt zich daar al lang niet meer toe, getuige de vele prachtige illustraties, het schitterende reclamewerk en het artistieke vrije werk. Dit alles was, afgelopen zomer, te zien op de tentoonstelling *Taal en Tekenen* van Theo van den Boogaard in het Haarlemse Frans Halsmuseum. Het ter gelegenheid van deze expositie verschenen gelijknamige boekwerk biedt de bezoekers van deze tentoonstelling (en alle anderen die er niet zijn geweest) de mogelijkheid blijvend te genieten van het uitbundige werk van deze rasartiest.

Theo van den Boogaard heeft nooit les gehad of een academie gevolgd. ("Alles gewoon door kijken en imiteren geleerd.") Hij begon zijn carrière met het tekenen van -geruchtmakende- strips voor het toenmalige jongerenblad *Hitweek* (later *Aloha*). Bekende strips uit die tijd zijn *Ans* en *Hans* krijgen de kans (stond enkele jaren geleden in Duitsland nog op de lijst van 'Jugendgefährdete Schriften'), Jan Alleman kan d'er wat van, Witje en Gert, Abe, hot story van een voetballerina (met teksten van Nico Scheepmaker) en *Arme Jimmy*.

Vanaf 1976 maakte Theo van den Boogaard, samen met Wim T. Schippers, voor de *Nieuwe Revu* een serie *Van Oekel*-strips (inmiddels zijn deze ettelijke *Oekel*-albums al diverse keren herdrukt.) In de loop der jaren is Theo van den Boogaard zich ook steeds meer gaan toeleggen op illustratie (o.a. voor *Mensen van Nu en Avenue*) en reclamewerk (voor o.a. de Nederlandse Spoorwegen).

Het boek *Taal en Tekenen* van Theo van den Boogaard geeft een goed overzicht van 25 jaar tekenwerk van deze veelzijdige kunstenaar en is wat lay-out en vormgeving betreft (geheel in kleur) van een kwaliteit die er zijn mag.

Theo van den Boogaard: *Taal en Tekenen* van Theo van den Boogaard. Oog en Blik, Amsterdam 1992. 58 blz. f 39,95. (WH)

NEW AGE MUSIC

Omdat New Age Music een steeds grotere plaats inneemt bij de verkoop van muziek en omdat 33% van die kopers jongeren zijn is het gerechtvaardigd om zo nu en dan in EGO hiervoor een plaatsje in te ruimen.

In het juninummer van EGO schreef ik over twee verzamel-CD's, New Age Music I en II, die tegen een schappelijk prijsje in de winkel te verkrijgen zijn. Nu is daar een derde aan toe te voegen. En verder besteed ik hierna aandacht aan een drietal CD's, die het afgelopen half jaar zijn uitgebracht en deels op New Age Music III (NAM III) zijn terug te vinden.

Allereerst is NAM III een goede investering omdat het een logisch vervolg is op de eerste twee verzamel-CD's. Toch valt kwalitatief het aanbod op NAM III wat tegen. Ik realiseer me dat er niets moeilijker is dan een stuk muziek op zijn gevoelswaarde te moeten beoordelen, maar dat heb ik bij de eerste twee gedaan, dus nu weer. Als het in cijfers uitgedrukt zou moeten worden scoort NAM I bij mij ruim voldoende tot goed, zeg zeven of acht, en NAM II scoort gemiddeld zeker gelijk, alhoewel hier uitschieters in positieve en negatieve zin op staan.

NAM III

NAM III scoort evenwel lager, zeg zes à zeven. Misschien komt het door een ongelukkige selectie, maar nummers als *No Small Dreams/Intimate* (RVO 5701), *Steven Halpern/Higher Ground* (SRXD 7848) en *Divino/Aeoliab/The Magic Presence* (OR 2886) zijn duidelijk de minderen.

Het is weliswaar rustige, ontspannende muziek, maar het is zo vlak en het doet me zo weinig dat het mij niet inspireert. Daartegenover staat ook als absoluut hoogtepunt *Daniel Kobialka/Short on Perfection* (DK 117), waarbij je werkelijk een pracht stuk orkestrale omlijsting van innerlijke rust geboden krijgt.

Andere toppers vind ik *Gomer Edwin Evans/Africa* (Mar 3808; zie ook hierna) en van dezelfde muzikant *Sleepytime* (ORB 2880).

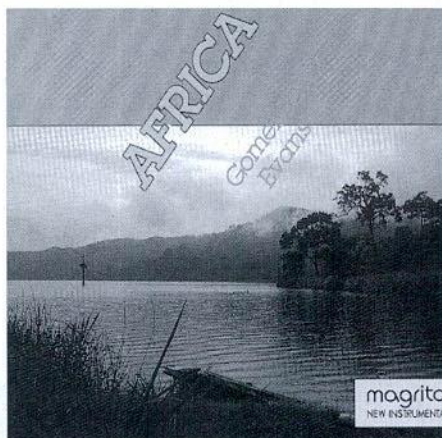
Verder bestaat NAM III uit nog een twaalf-tal nummers die alleszins redelijk in elkaar zitten en tot een goede middelmaat behoren, zoals *Schawkie Roth/Fortune* (ORF 4803) en *Steven Halpern/Gaia's Groove* (SRXD 7845) en *Chakra Artists/Mozart* (ORB 2884).

NAM III is onder label OR 2889 uitgebracht door Oreade Music in Aerdenhout.

GOMER EDWIN EVANS / AFRICA

Gomer Edwin Evans is geboren in 1947 in Cardiff (Engeland). Hij studeerde klassieke gitaar en muziektheorie aan het conservatorium van Wales, speelde gitaar in verschillende groepen en bands en vormde een eigen dansgroep. Evans heeft in ongeveer vijfhonderd steden in de V.S. opgetreden, speelde o.a. in een Indianenreservaat, was

vier jaar straatmuzikant in Canada en Europa en heeft gewerkt als sessiemuzikant. Sinds het begin van de jaren tachtig is hij zeer produktief als schrijver van New Age- en meditatiemuziek. Hij heeft veel werk gecomponeerd om psychologen behulpzaam te zijn bij hun behandelingen ter bestrijding van stress. Ook heeft hij gecomponeerd speciaal voor kinderen: probleemkinderen, kinderen met slaapproblemen en zeer onrustige kinderen.

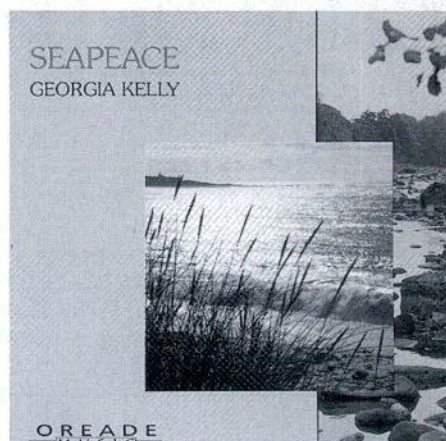
Hij is er in geslaagd de juiste muziek hiervoor te ontwikkelen en dit wordt gebruikt in verschillende ziekenhuizen bij therapie-oefeningen.

Zijn laatste CD is *Africa*. Hiervan durf ik zonder schroom te zeggen dat het een meesterwerk is. Er zitten geen slappe momenten in. De CD boeit van begin tot eind. Minimal music effecten worden afgewisseld met geheimzinnige ritmische klanken. Kooreffecten worden aangevuld met schitterende akoestische en elektronische instrumenten. Stemmen die door een soort panfluit gesproken/gezongen worden. Veel keyboardwerk, dat wel. Maar zo gevoelig dat ik ieder kan aanraden hier eens tijd voor te nemen bij een bezoek aan de plaatsnaak. (Mar 3808)

GEORGIA KELLY / SEAPEACE

Georgia Kelly is klassiek opgeleid. Ze begon piano te spelen toen ze drie jaar was. Pas op middelbare schoolleeftijd ontwikkelde ze haar interesse voor de harp en legde ze zich toe op het componeren en optreden. Nu is ze in de V.S. en daarbuiten een

gerespecteerd harpiste. Haar vloeiende harpspel wordt begeleid door Richard Hardy op fluit, clarinet en saxofoon. Haar laatste CD is *Seapeace*. Haar werk is vrij vlak, harmonieus en rustgevend. De

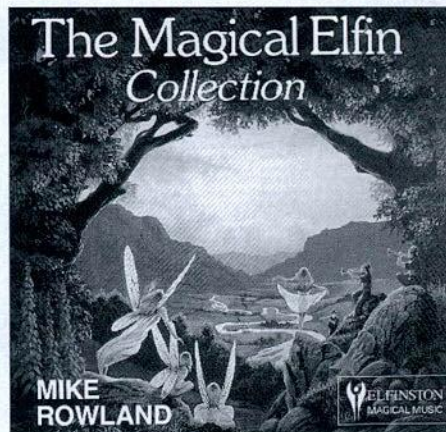
onderlinge nummers liggen in elkaars verlengde, waarbij het titelnummer er boven uit steekt wat melodie en niveau betreft.

MIKE ROWLAND / MAGICAL ELFIN

Mike Rowland is afkomstig uit Londen. Vanaf zijn prille jeugd is hij gefascineerd door muziek. Al op jonge leeftijd schreef hij zowel muziek als teksten. Toch heeft het vele jaren geduurd voordat Rowland zich geheel aan de muziek ging wijden. Hij bespeelt vooral piano en synthesizer.

Er gaat van de muziek van Mike Rowland een wonderlijke werking uit. Over de hele wereld zijn honderdduizenden mensen ontroerd door deze harmonische klanken. De bekendste titels zijn *Fairy Ring* (300.000 verkocht) (OR 2809) en *Silver Wings* (200.000 verkocht) (OR 2810). Zijn laatste werk is *Magical Elfin Collection*. Deze CD is feitelijk een verzamel-CD van het bekendste uit zijn eerste vijf CD's.

Een verzameling van heerlijke inspirerende muziek, die speciaal gecomponeerd is voor creatieve, plezierige ontspanning. Betoverende pianoklanken en ijle violen die nooit vervelen. Ieder werkstuk heeft iets oorspronkelijks. Hoogtepunten en klassiekers zijn o.a. *The Fairy Ring*, *Silver Wings*, *Titania*, en het niet eerder verschenen *And So To Dream*.

Jan den Boer

Sportieve meiden spelen formidabel in A LEAGUE OF THEIR OWN

Al klinkt het in bepaalde situaties wrang, soms moet een mens z'n tijd een beetje mee hebben. Want de 'All American Girls Professional Baseball League', een honkbalcompetitie tussen vrouwenteams, zou nooit gespeeld zijn als het geen oorlog was geweest. Dit fenomeen in de Amerikaanse sportwereld deed zich namelijk voor in 1943, toen de meeste reguliere honkballers aan het front zaten. En het sportminnende Amerikaanse volk wilde, behalve brood, toch ook spelen. En al was honkbal natuurlijk een pure mannenzaak, als de mannen weg zijn moet je iets anders verzinnen...

Penny Marshall, een van de weinige succesvolle vrouwelijke regisseurs in Amerika, beroemd van o.a. *Big* en *Awakenings*, zag in 1988 op de televisie een documentaire over een reünie van de inmiddels bejaarde deelneemsters aan die competitie. Ze had nog nooit van vrouwenhonkbal uit de oorlog gehoord, maar ze raakte zo in de ban van wat ze zag, dat ze onmiddellijk besloot zelf een speelfilm over het verschijnsel te gaan maken die ze, net als de documentaire, 'A League of their Own' noemde. 'Al die vrouwen werden waarschijnlijk niet verondersteld goed baseball te kunnen spelen, maar ze konden het wel, en dat kwam verdraaid goed uit' aldus Marshall. 'Ze grepen die kans met beide handen aan en hadden de tijd van hun leven. Ze zongen het tot ver na de oorlog uit, zo goed waren ze. En toen de competitie in 1954 officieel werd opgeheven, bleken de meeste deel-

neemsters voor de rest van hun leven te kunnen teren op het zelfvertrouwen dat ze aan die periode hadden ontleend.'

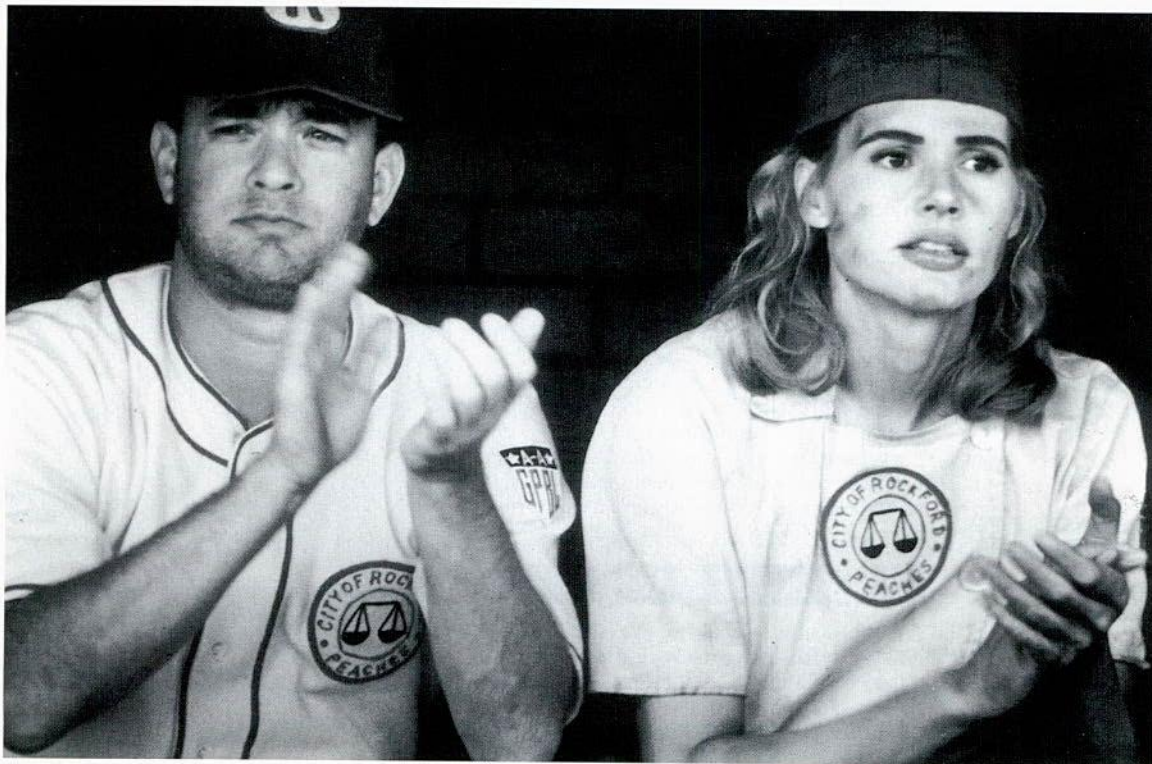
De gerenommeerde scenaristen Lowell Ganz en Babaloo Mandell waren zelf honkbal-fanaten en dat droeg veel bij aan het uiteindelijke resultaat.

Het verhaal concentreert zich op twee zusjes: de zeer getalenteerde Dottie, wier echtgenoot aan het front is, en haar jongere zus Kit, die bijna net zo goed speelt, maar die wordt verteerd door jaloezie op Dottie. De boerendochters worden uitgenodigd voor de selectie in Chicago, waar ze allebei doorheen komen. Nadat de teams (met namen als 'Peaches' en 'Belles') zijn geformeerd, begint een lachwekkende periode waarin ze moeten leren om netjes te eten en zelfs elegant te lopen! En natuurlijk is er geen sprake van dat de 'girls' in comforta-

bele broeken mogen spelen: er wordt speciaal voor hen een onzinnig jurkje met een korte, wijde rok ontworpen. Als coach wordt een voormalige sterspeler aangesteld, die na zijn vroegere successen door de drank aan lager wal is geraakt. Hij voelt het aanvankelijk bijna als een belediging dat hij vrouwen moet gaan coachen, maar in de loop van het verhaal blijken het enthousiasme en de loyaliteit van zijn meiden hem langzaam maar zeker weer op het goede spoor te helpen.

Voor de belangrijkste rollen in de film kon Marshall zich permitteren om een aantal mega-sterren te kiezen. Zo is Dot een magische creatie van Oscar-winnares Geena Davis (nadat Debra Winger te elfder ure had afgezegd). De ongelikte coach wordt gespeeld door Tom Hanks, de ster uit *Big*, die voor de gelegenheid ettelijke kilo's zwaarder werd en een hele serie rochels en andere smerige geluiden aanleerde. Madonna voelde zich niet te goed om genoeg te nemen met een tamelijk bescheiden rolletje, al speelt ze natuurlijk wel de fatale vrouw van het team, met de bijnaam All the Way Mae! De superstar was elke dag als eerste present, en trainde uren en uren om de kneepjes van het honkbal onder de knie te krijgen. Ze was overigens niet de enige. Aan de film is in elk geval goed te zien dat er echt, spijkerhard wordt gespeeld. Vooral het ingenieuze camerawerk draagt veel bij tot de authentieke sfeer: als er vanaf de thuisplaat wordt gefilmd, warrelen wolken zand en stof voor de lens langs. De vitale muziek onder de meest opwindende scenes onderstreept de extase op de tribunes waar het publiek hartstochtelijk meeleeft met de dames! 'A League of their Own' is al met al zo'n inspirerende film, dat je er bijna voor op een honkbalclub zou gaan. Nou ja, in elk geval een keer kijken...

Leonore van Opzeeland

Geena Davis en Tom Hanks in 'A League of their Own'

FILM IN 'T KORT

HEAR MY SONG

Engels entertainment van de bovenste plank biedt de romantische komedie *Hear my song*, waarin alle ingrediënten zijn verwerkt die een film tot een juweel maken. Hoofdpersoon is een jonge Ier die zijn geluk in Engeland beproeft: hij is impressario in een kleine stad in het noorden. Om een grote slag te slaan contracteert hij op een dag een operazanger die dertig jaar geleden, op het toppunt van zijn roem, spoor-

Ned Beatty in 'Hear My Song'

loos verdween wegens een enorme belastingsschuld. Maar er komt een dubbelganger, een onvoorziene tegenslag die verstrekkende gevolgen heeft voor de carrière van de jonge agent, maar ook voor zijn privéleven. Het enige dat hem nog kan redden is alsnog een optreden regelen van de echte tenor. Hij moet daarvoor terug naar Ierland, waar een even betoverende als leerzame zoektocht begint. Perfect gespeelde rollen, Ierland als adembenemend decor en een subtiële balans tussen humor, levenswijsheid en pure romantiek maken *Hear my Song* tot het mooiste dat ik in tijden heb gezien. De film is bovendien voor alle leeftijden te genieten, want iedereen vindt er wel herkenningspunten in terug.

DEATH BECOMES HER

Eigenlijk is het verschrikkelijk wat er in de zwarte komedie *Death becomes her* van Robert Zemeckis gebeurt. Meryl Streep speelt een diva op jaren die de man van Goldie Hawn afpikt. De man is een beroemd plastisch chirurg en moet haar voor verdere aftakeling behoeden. Hawn vreet zich eerst van frustratie kogelrond, maar verschijnt op een dag plotseling rank als een den en met het gezicht van een schoolmeisje op een party. Streep blijft ter plekke bijna dood van nijd en rust niet voor ze het

Isabella Rossellini en Meryl Streep in 'Death becomes her'

geheim van Hawn's metamorfose weet. Het blijkt te schuilen in een drankje dat toverkol Isabella Rossellini tegen heel veel dollars te koop aanbiedt: wie ervan drinkt wordt onsterfelijk. Dat lijkt eventjes leuk, maar de schaduwzijden ontdekken de beide dames pas als het te laat is. De chirurg intussen mag gewoon lekker oud worden, doodgaan en dan bij zijn graf ook nog eens

bewierookt en beweend worden door zijn nabestaanden. Het wrange van het geheel schuilt in het feit dat de vrouwen in Amerika eerst volkomen gek gemaakt worden

door schoonheidsidealën die absoluut onhaalbaar zijn. Zijn ze dan bereid om altijd te lijnen en voor elk wratje of sproetje een operatie te ondergaan, dan worden ze vervolgens belachelijk gemaakt in zo'n sarcastisch filmpje. Maar de special effects zijn even knap als grotesk, dus we moeten het allemaal maar voorname-lijk als komedie bekijken en niet te lang nadenken over de psychische en vaak ook fysieke ellende die veel vrouwen doormaken om er altijd maar meisjesachtig te blijven uitzien...

1492: CONQUEST OF PARADISE

Na de Van Gogh-films zijn we nu toe aan Columbus-films. Ridley Scott had het niet moeilijk om de eerder uitgekomen film over de ontdekker van Amerika te overtreffen,

Gerard Depardieu in '1492: Conquest of Paradise'

want John Glen maakte van zijn versie een bijna lachwekkend simpel verhaal met onbenullige rollen en een armoedige setting. 1492, *Conquest of Paradise* is een breed opgezette, zeer oprechte poging om de situatie van vijf eeuwen geleden, toen de kerk een wurgende greep had op het leven maar ook op de politiek en de wetenschap, te schetsen. Weliswaar maakt Scott van zijn Columbus een pure, idealistische held zonder aanwijsbare fouten in zijn karakter (Columbus'

hebzucht die Glen nog wel aanroerde laat hij volkomen weg), maar de film is vooral visueel een adembenemend werkstuk. Gerard Depardieu in de titelrol is gewaagd vanwege zijn accent, maar het charisma van de Franse held blijkt sterk genoeg om dat detail te overwinnen. Sigourney Weaver als de invloedrijke Spaanse vorstin Isabella doet soms een tikje New Yorks aan, maar ze heeft voldoende aristocratische allure om in de betrekkelijk kleine rol toch indruk te maken.

KAFKA

Theresa Russell en Jeremy Irons in 'Kafka'

Na het enorme succes van zijn debuut *Sex, Lies and Videotape* mocht de nu 29-jarige Amerikaan Steven Soderberg financieel flink uitpakken met zijn volgende productie.

Dat werd *Kafka*, een film waarin hij aan de hand van Kafka's leven in combinatie met de boeken die hij schreef, een intrigerend portret schetst over een man die niet past in het strenge kader dat hem van hogerhand is opgelegd. De film is opgenomen in zwart/wit en gesitueerd in Praag. Voortdurend dringen vergelijkingen met de sfeer van Orwells 1984 zich op. Voor de titelrol koos Soderberg Jeremy Irons, die met zijn magere, zeer intelligente kop perfect past in de beklemmende entourage. Mooie bijrollen spelen o.a. Theresa Russell als de vrouw die haar vrijheidsdrang met de dood moet bekopen, en Ian Holm als de tegenstander van Kafka. Lem Dobbs leverde het knappe scenario.

L.v.O.

HOOFDKWARTIER

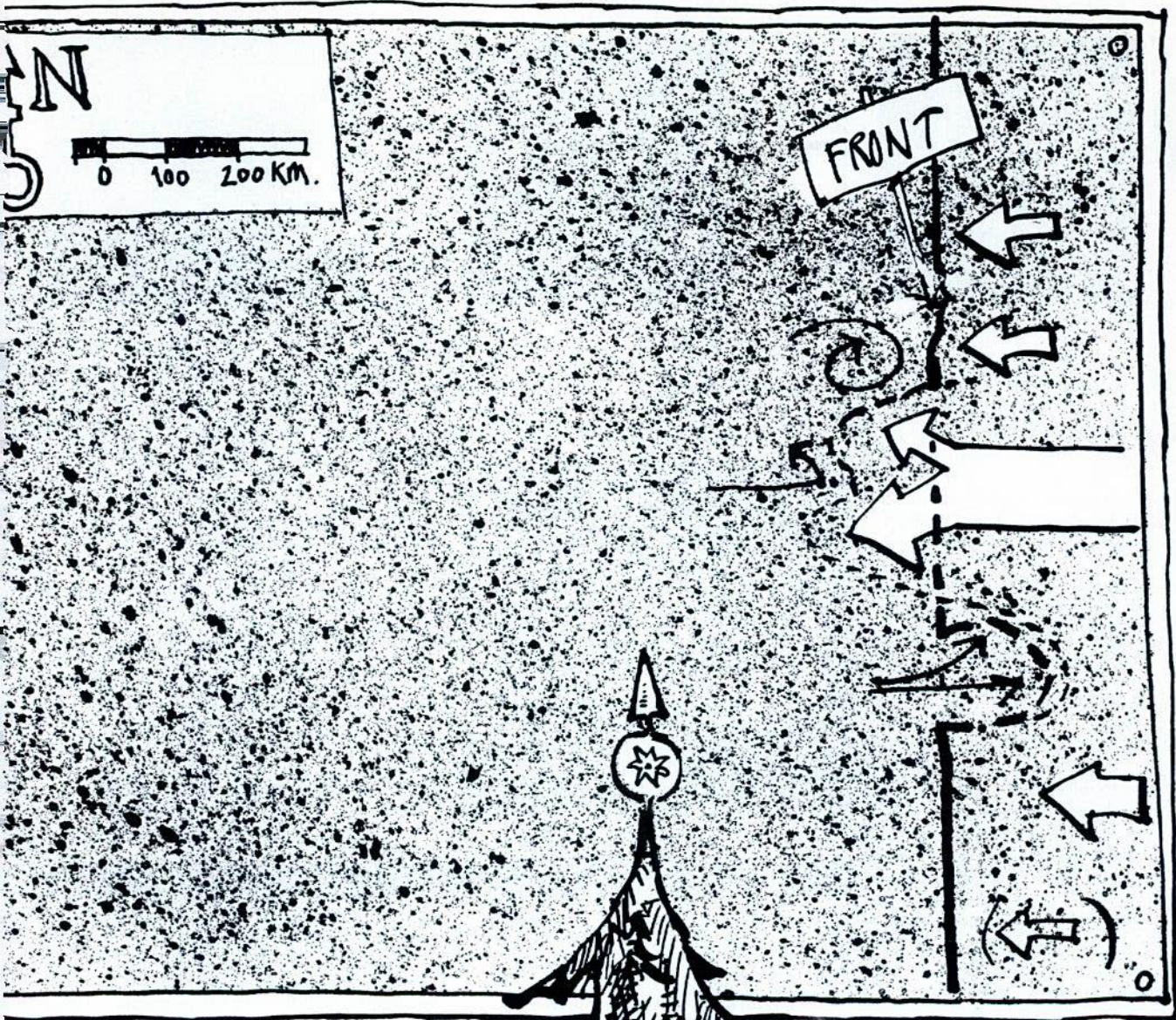
MÂNNE ...

(kunne ze me horen ? Jâ)

MÂNNE ...

IK WOU DAT IK
BIJ JULLIE KON ZÛN!

rene

VRAGEN STAAT VRIJ

Het humanitair oorlogsrecht kent een aantal algemene beginselen zoals:

- het verbod om de burgerbevolking als zodanig doelwit van een aanval te maken;
- het verbod om militaire doelen aan te vallen, als daarbij onevenredige schade aan de bevolking zou worden toegebracht;
- het beginsel dat strijdende partijen onderscheid moeten maken tussen combattanten en niet-combattanten/ tussen vechters en burgers.

Was je hiervan op de hoogte?

Is daar aandacht aan besteed in je militaire vorming?

Bij massavernietigingswapens kan er per definitie geen onderscheid gemaakt worden tussen combattanten en niet-combattanten; en bij inzet ervan zal er dus altijd sprake zijn van onevenredige schade aan de burgerbevolking.

Aan te nemen valt dat bij gebruik van dit soort wapens gezondigd wordt tegen het humanitair oorlogsrecht: door hun massavernietigende karakter zullen bovengenoemde regels en beginselen geschonden worden.

Was je hiervan op de hoogte?

Is daar aandacht aan besteed in je militaire vorming?

Nu er een doorbraak is gekomen in de Oost-West verhouding en daarmee een einde aan de angst - of angst al of niet terecht is, dat weet je bij angst maar nooit - om door het Sovjet-blok onder de voet te worden gelopen, hebben wij misschien meer ruimte om ons te realiseren:

Kernwapens vallen onder die massavernietigingswapens.

Bij de inzet daarvan wordt dus per definitie gezondigd tegen het humanitaire oorlogsrecht.

Realiseren we ons dat?

Wat nemen we niet serieus als wij, jij, de overheid, hier niet bij stil staan: de kernwapens, het humanitaire oorlogsrecht of onszelf?

Wat vind jij?

Steven

GEKNIPT VOOR U

Gezien op Terschelling,
fietseiland bij uitstek:

NORMAAL

Ik liep door het bos,
liet mijn gedachten los,
maar zonder dat ik het wilde
zag ik beelden van het journaal, ik rilde.
Oorlog, honger, dood en ellende -
onze wereld, een bende.

Ik voelde mij schuldig,
want de vrijheid die ik huldig
is niet voor iedereen 'normaal',
getuige de beelden van het journaal.

Ik probeer mijn gedachten weer te vangen,
zou ik ook ooit naar vrijheid verlangen?

Daphne

EGO PUZZEL

Visitekaartjes

De oplossing van de vier vergelijkingen in het vorige nummer luidt:

manege = rijschool
obstakel = hindernis
omissie = weglating
penibel = moeilijk

Hierbij weer een viertal visitekaartjes, waarbij het beroep van deze mensen kan worden gevonden door alle letters van naam en woonplaats in een andere volgorde te zetten.

S. Rel
Are

T. Dri
Igen

R.U. Torx
Epe

D.R. Wuffink
Joure

DE SOKKEN VAN WESTERHOF

Vooroordelen zijn vrijwel altijd dom, verwerpelijk en treurig. Ze zijn een aardige maatstaf om de 'kwaliteit' van mensen aan af te meten. De non-kwaliteit dus. En zelfs om de openheid en tolerantie van een samenleving of sectoren daarvan vast te stellen. In dat opzicht is de voetbalsector, inclusief de voetbaljournalistiek, een van de meest verachtelijke. Of het nu gaat om de racistische taal van toeschouwers of de bejegening van een trainer als Hans Westerhof.

In zeker opzicht is het buitengewoon hypocriet dat een aantal kranten braaf en zelfs loyaal de initiatieven meldt die ook vanuit voetbalkringen worden genomen om het racisme binnen en buiten de krijtlijnen in te dammen.

Dezelfde kranten maken zich schuldig aan een beschrijving van mensen, die dan wel niet discriminatoir, maar dan toch zeker onheus, star en zeer geboorneerd is. Om niet te zeggen walgelijk.

Hans Westerhof is trainer van PSV. We weten dat trainers in het betaald voetbal geen beste reputatie genieten. Het stereotype beeld van lange regenjassen, ondoorzichtige praatjes, belachelijke gewichtigdoenerij, stuitend jargon, nu ja, hele generaties columnisten hebben zich er al vrolijk

over gemaakt en het is langzamerhand wel bekend.

Museum

Toen was er dus ineens die uitzondering Hans Westerhof. Bij FC Groningen ging hij met de spelers om als gelijken. Hij zakte met ze door, als een belangrijke overwinning was behaald, hij probeerde ze in het buitenland een museum in te krijgen, hij had geen behoefte om mensen naar de mond te praten, hij poogde integer te zijn in de jungle van het betaald voetbal, kortom binnen de kortst mogelijke tijd gold hij voor publiek en pers als een geiten-wollen-sokken-trainer. Toen Westerhof bij PSV de brave Brit Robson opvolgde, kreeg hij na-

tuurlijk met een andere categorie spelers en bestuurders te maken. Enige aanpassingen in zijn gedrag waren noodzakelijk, maar hij wilde ook zichzelf meebrengen naar Eindhoven en hij durfde de vedette Romario te weerstaan. 'Vooraf topspelers zijn zich vaak niet bewust', zei hij, 'hoe breekbaar jonge spelers zijn. Die maken een opmerking die ze zelf na vijf seconden weer zijn vergeten, terwijl die jonge jongen er misschien drie, vier dagen mee rondloopt. Dan ben ik in staat op die speler af te stappen en te zeggen: weet je wel wat je aanricht? Je ziet toch de ogen van die jongen, de manier waarop hij zich gedraagt?'

Viriel

Redelijke taal dus. Niet van dat gebruikelijke viriele gebral over leerprocessen en patatjeugd, waaraan zich zelfs Louis van Gaal steeds meer gaat bezondigen. De Ajax-trainer die ooit woordvoerder van de spelersvakbond was, past zich ook al steeds nadrukkelijker aan. Het lijkt bijna onontkoombaar voor trainers om zich een bolster van zelfverzekerdheid aan te meten. 'Publiek bezit, hè', pleegt Van Gaal te zeggen, als zijn gedaanteverwisseling aan de orde komt. Maar Westerhof poogt zichzelf te blijven en waarover beklagen zich zelfs de meest fatsoenlijke kranten? Over de geitenwollen sokken, waarop de trainer zou lopen. Voor de goede orde (en voor de jongere lezer): die sokken staan voor een bepaald gedrag in de jaren zestig, een wat wereldvreemd gedrag. Aanvankelijk werden geitenwollen sokken geassocieerd met anti-autoritair gedrag, maar al gauw veranderde dat. Vormingswerkers, baardige sociologen en andere *softies* kregen die sokken aangemeten. En de jonge verslaggevers die zich met voetbal onledig houden hebben thans vooral associaties met de padvindrij, ook zoiets overleefds uit voorvaderlijke tijden.

Beertje

Ze noemen Hans Westerhof dus overleefd, buiten de werkelijkheid staand, soft, zeikrig en een 'onschuldig beertje'. De echte negaten onder de verslaggevers maken er een rechtstreekse persoonlijke aanval van, de iets nettere waarnemers spitsen hun kritiek althans nog toe op zijn beleid. Maar het verschil is niet groot. Ze verwijten Westerhof dat hij geen begrip heeft voor een uniek en per definitie wispelturig talent als Romario. En dat komt natuurlijk, omdat hij geitenwollen sokken gedragen zou kunnen hebben.

Romario zou Westerhof 'onbetrouwbaar' hebben genoemd. Groot was de commotie in de media. Hoe kan het nog ooit goedkomen, vroeg Sierd de Vos namens de NOS aan Westerhof. De trainer wilde niet zeggen dat Romario het Hollandse woord 'onbetrouwbaar' niet eens kon kennen; voorzitter Ruts meldde dat de Braziliaan het niet zo bedoeld had. De 'kwestie' rond het ene woordje leek snel en flexibel opgelost, al bleven wat PSV-spelers mokken. Maar eerder was dát infantiel dan het optreden van Westerhof. Hij lijkt gewoon een nette man die inderdaad liever op kousevoeten loopt dan een ordinaire trap verkoopt.

Hans van Wissen

BILL CLINTON

Amerika koos voor jonge, moderne president

De Verenigde Staten krijgen een nieuwe president, de tweeënveertigste: Bill Clinton, kandidaat van de Democratische Partij. Dat 'nieuwe' is hier niet het toverwoord dat we kennen uit de reclames voor wasmiddelen, maar het heeft wel meer betekenis dan wanneer je 'andere' zou zeggen.

Clinton zal immers, als hij in januari 1993 wordt ingehuldigd, een van de vier jongsten zijn die die eer ooit te beurt viel. En dat is veelzeggend. Er is opgemerkt, dat Clinton de eerste president is, die na de Tweede Wereldoorlog is geboren. En die vaststelling houdt veel in. Ze betekent, dat we te maken krijgen met een president, die veel veranderingen in de wereld bekijkt vanuit het gezichtspunt van een generatie die zich nog jong vindt, die zich, in de jaren zestig, heeft losgemaakt van oude waarden en standpunten en die nu, als de 'geboortegolf' een belangrijke maatschappelijke rol speelt. In die zin is Clinton een moderne president.

Typisch Amerikaans is Clintons loopbaan tot nu toe. Hij is geboren en opgegroeid in armoedige omstandigheden, maar heeft kans gezien om een goede opleiding te volgen en is al van jongs af aan actief in de politiek. Zo werkte hij in 1972 mee aan de verkiezingscampagne van George McGovern, de presidentskandidaat die tegen de toenmalige Amerikaanse deelname aan de oorlog in Vietnam was. (En bij de stemming werd weggevaagd door Richard Nixon.) Hoogtepunt in Clintons loopbaan tot nu toe is zijn gouverneurschap van de staat Arkansas, een functie die hij op 32-jarige leeftijd voor het eerst bekleedde. Voor de periode daarna werd hij niet gekozen, maar vanaf 1983 heeft hij die functie onafgebroken vervuld.

Het is opvallend, dat Clinton het niettemin tot presidentskandidaat, en uiteindelijk tot president, heeft gebracht. Arkansas heeft

ruim twee miljoen inwoners, het gouverneurschap is er net als in elke andere staat een belangrijke functie, maar als een leerschool voor het presidentschap kan het toch niet worden beschouwd. Het is duidelijk, dat de Amerikanen Clinton niet hebben gekozen op grond van zijn ervaring als bestuurder.

■ Falend beleid weggestemd

Als Clinton ergens om is verkozen is het, omdat de Amerikaanse kiezers hebben ingezien dat, nu de Republikeinse Partij twaalf jaar aan het bewind is geweest, acht jaar met Ronald Reagan en vier jaar met George Bush, hun land er slecht is voor komen te staan.

De acht jaar Reagan zijn desastreus geweest voor een groot deel van de Amerikaanse bevolking, vooral voor de

minder goed bedeelden. Uit eigen waarneming heb ik daar voorbeelden van kunnen zien, gaarkeukens waar de allerarmsten gevoed worden, stadswijken waar iemand die er niet woont nog wil of durft te komen. Deerniswekkend. Van de tweehonderdvijftig miljoen Amerikanen leven er een dertig miljoen onder de armoedegrens, de Amerikaanse economie is steeds meer weggekwiind en de overheidsschulden zijn tot enorme hoogten gestegen, het onderwijsstelsel en de gezondheidszorg hebben enorme klappen opgelopen. De slotsom: de kiezers hebben de president van het falende beleid weggestemd.

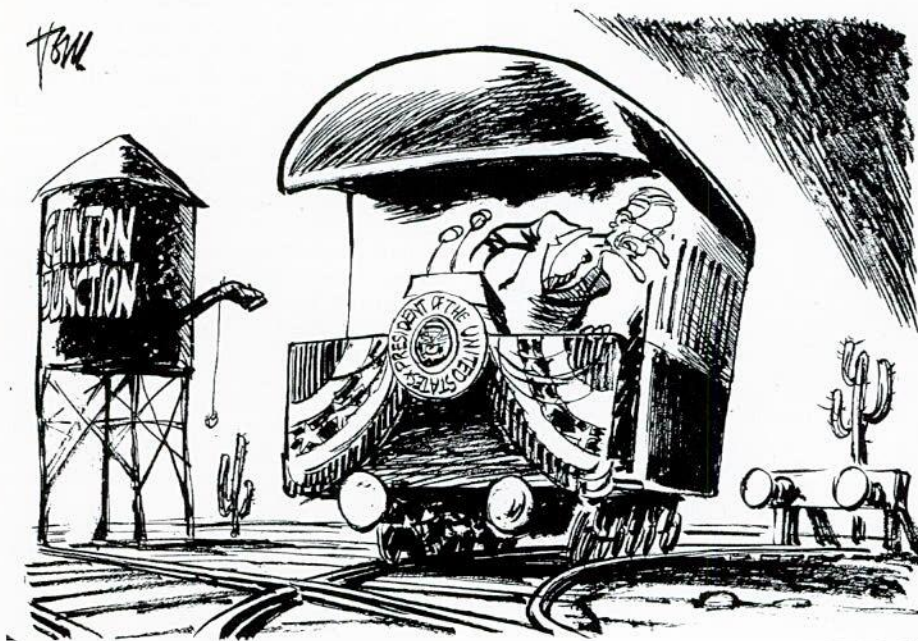
Clinton heeft, anders dan Bush vier jaar geleden - en ook nu - de Amerikanen geen gemakkelijke periode beloofd. In tegenstelling tot Bush heeft hij geweigerd om belastingverlagingen aan te kondigen, in het besef dat de economie er niet bovenop komt als de overheid niet in staat is om met belastinggelden investeringen te doen, het onderwijs te verbeteren en de gezondheidszorg voor iedereen toegankelijk te maken. Ook wil Clinton meer bezuinigen op defensie, in de VS, met zijn enorme defensie-industrie, altijd een gevoelig onderwerp.

■ Buitenlandse politiek

Wat ons in West-Europa natuurlijk interesseert zijn de plannen die de nieuwe president heeft op het gebied van de buitenlandse politiek. Gezien Clintons standpunt, dat nu de Koude oorlog is afgelopen, de VS eerst zelf aan een opknopbeurt toe zijn, valt te verwachten dat hij de blik iets minder op het buitenland zal richten dan we gewend zijn van een Amerikaanse president.

Niettemin heeft hij al laten weten, dat hij hecht aan een voortzetting van het Atlantische bondgenootschap zoals dat in de NAVO wordt belichaamd. Verder zal Clinton zeker meer economische steun verlenen aan de diverse delen van de voormalige Sovjet-Unie, overigens niet alleen uit mededogen, maar ook vanuit welbegrepen eigenbelang: een markt van tegen de driehonderd miljoen mensen laat je niet liggen als je wilt, dat je eigen industrie weer meer gaat exporteren. Maar een goede verhouding met de voormalige Oostbloklanden biedt Clinton ook de mogelijkheid, om zijn bezuinigingen op defensie door te voeren zonder het verwijt te krijgen, dat hij de veiligheid van de VS en hun bondgenoten in gevaar brengt.

Er liggen natuurlijk voor Clinton ook een aantal zaken, die Bush al onderhanden had. Zoals het Midden-Oosten, met daarin

de positie van Israël, Joegoslavië en de internationale handel. Met name dat laatste punt kan voor Nederland van belang zijn. De vraag is dan, of Clinton zal toegeven aan de druk die er in de VS is, om de grenzen wat minder open te maken voor buitenlandse produkten, om dus, met andere woorden, een protectionistisch beleid te gaan voeren. De VS zijn de vijfde handelspartner van Nederland, weliswaar minder belangrijk dan bijvoorbeeld de Bondsrepubliek of België, maar niettemin kan een protectionistisch beleid van de VS hier grote gevolgen hebben.

Wat betreft het buitenlands beleid valt zeker te verwachten, dat de VS van Clinton zich actiever gaan bezighouden met Zuidelijk Afrika en Zuid-Afrika in het bijzonder. En dan niet alleen omdat het juist de Democratische Partij is, die zich het lot van de zwarte Zuid-Afrikanen aantrekt, maar ook omdat in de diverse verkiezingen voor de Amerikaanse volksvertegenwoordiging een groot aantal zwarte Amerikanen is gekozen. Het Congres, dat in totaal 535 leden telt (100 in de Senaat en 435 in het Huis van Afgevaardigden), zag het aantal zwarte volksvertegenwoordigers oplopen van 13 naar 38, en dat zal zeker van invloed zijn op de politieke agenda, ook wat betreft het buitenlands beleid.

■ Binnenlands beleid

In zijn binnenlands beleid zal Bill Clinton zich, geheel in de traditie van de Democratische Partij, zeker inzetten voor verbetering van de gezondheidszorg en andere sociale voorzieningen. In de Verenigde Staten kijkt men daar heel anders tegenaan dan in West-Europa, maar de Democraten hebben op deze punten altijd een beleid voorgestaan dat alle Amerikanen een ziektekostenverzekering, een oudedagsvoorziening en een werkloosheidsuitkering biedt. Met name de vroegere Democratische presidenten Franklin Delano Roosevelt (president

van 1933 tot 1945) met zijn New Deal en Lyndon B. Johnson (president van 1963 tot 1964) met zijn Great Society hebben op dit gebied veel gedaan. Jimmy Carter (president van 1976 tot 1980) deed ook veel en het is nu aan Bill Clinton om de Democratische traditie op dit punt hoog te houden.

Op het oog lijkt hij het gemakkelijk te hebben, omdat zijn voorgangers Reagan en Bush de sociale voorzieningen letterlijk links hebben laten liggen. Maar niet vergeten moet worden, dat verbetering van het sociale stelsel, hoe gering ook, geld kost - en dat geld moet van de belastingbetalers komen. Of de Amerikanen nu meer bereid zijn om mee te betalen aan een verbeterd stelsel van sociale voorzieningen en aan een beter onderwijsstelsel zal blijken op het moment dat Clinton zijn eerste voorstellen aan de volksvertegenwoordigers voorlegt. Weliswaar hebben de Democraten zowel in de Senaat als in het Huis van Afgevaardigden een ruime meerderheid, maar dat wil nog niet zeggen, dat de president zijn gang kan gaan. Ook de Democratische Partij immers is een samenstelsel, een coalitie, van mensen met uiteenlopende gezichtspunten, waarbij op bepaalde punten de standpunten van sommige Democraten die van Republikeinen overlappen. En als Clinton het Congres meekrijgt, dan nog bestaat de kans dat de kiezers hem over twee jaar laten weten dat ze er bij nader inzien toch anders over zijn gaan denken.

De tussentijdse verkiezingen in 1994, waarbij een derde van de Senaat en het volledige Huis van Afgevaardigden betwist worden, zullen een echte graadmeter zijn. Dan zal al duidelijk kunnen worden of Clinton en zijn vice-president Al Gore kans hebben om langer dan één termijn te zitten - wat een prestatie van belang zou zijn, die na de periode Roosevelt-Truman (van 1933 tot 1953) nog geen enkele Democratische president heeft kunnen leveren.

(Kennedy-Johnson, van 1961 tot 1965, en Carter van 1977 tot 1981, slaagden daar immers niet in.) De vraag is natuurlijk ook, wie de Republikeinen dan als kandidaat zullen opvoeren, de huidige vice-president Dan Quayle lijkt een aardige kanshebber, maar die heeft zich in de afgelopen vier jaar niet doen kennen als een vaardig en kundig politicus, maar in vier jaar kan heel wat gebeuren.

■ Standvastigheid

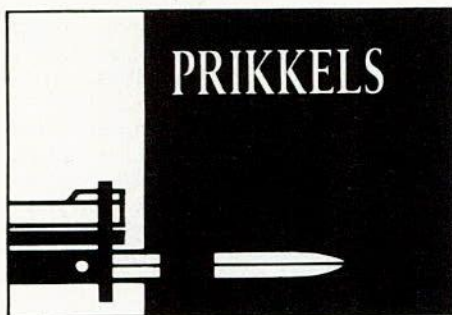
Bill Clinton had in zijn kantoor een briefje aan de muur hangen waar op stond: 'Het ligt aan de economie, sufferd!'. De bedoeling daarvan was, hem er steeds aan te herinneren dat veel zaken tijdens de campagne ter tafel konden worden gebracht, maar dat het er uiteindelijk toch om ging, de Amerikanen duidelijk te

maken dat het tijd was om de economie weer op gang te helpen. Dat heeft Clinton gedaan en daarbij heeft hij kans gezien om een aantal aanvallen op zijn persoon te doorstaan, zoals die betreffende zijn bezwaren tegen de oorlog in Vietnam, zijn eventuele overspel - dat de Amerikanen als volk hem meer kwalijk leken te nemen dan zijn eigen vrouw deed - en zijn onstandvastigheid wat betreft het nakomen van beloften. De laatste eigenschap is denk ik de meest bezwaarlijke, ook voor een president.

Niet vergeten moet worden dat politici (ook in Nederland) vaak onstandvastigheid wordt verweten als ze een bepaald standpunt bijstellen onder druk van de noodzaak om compromissen te sluiten met anderen teneinde in elk geval een deel van hun gelijk binnen te halen. Clinton zal op dit punt niet afwijken van andere politici. De conclusie moet zijn, dat de VS een president hebben gekozen die de kans heeft om het land weer een nieuwe vitaliteit te geven door een groter deel van de bevolking actief te laten meedraaien in de maatschappij en hun stem te laten doorklinken in de politiek. Zijn inzet in de dertien maanden lange verkiezingscampagne is enorm geweest. Hij heeft vele tegenslagen overwonnen en laten zien, dat hij niet uit het veld te slaan is. Dat is een eigenschap die veel van het gebrek aan ervaring met echt grote politieke zaken kan goedmaken, dat een gouverneur van een qua bevolking kleine staat als Arkansas nu eenmaal heeft.

En om, tot slot, nu ook even het persoonlijke deel van de politiek te laten zijn, het is een aardige gedachte dat de VS weer eens een president hebben die niet de leeftijd van een grootvader heeft en die de politieke en culturele ervaringen van een jongere generatie deelt.

Jan Stoof

PRIKKELS

IDENTITEIT

In de vijftiger jaren waren de soldatenkamers doorgaans groter. Vooral in de eerste opleiding was het heel normaal zo'n kamer met veertig man te moeten delen. In mijn herinnering zie ik ze nog, die grote zalen van de Prins Hendrik-, Snijders- en Kraaienhofkazernes in Nijmegen. Uiteraard ontstond in zo'n huisvesting een soort groepsvorming. Het woord identiteit werd in die verhoudingen niet gebruikt. Maar de kamerbewoners selecteerden zich in 'gelijkheid en eenheid van wezen' zoals dat in het woordenboek staat achter het Franse woord identiteit.

De Limburgers zochten elkaar op en de Friezen zag je samen keuvelen, ieder in zijn eigen taal. Het kerkgenootschap bracht verdere selectie teweeg. De enige keus was toen, wat geestelijke verzorging betreft, die tussen de dominee en de aalmoezenier.

Degenen die geen keus maakten kregen corvee. Dat bestond uit het verrichten van onaangenaam werk. Geen christen zijn betekende toiletten schoonmaken, een bijzondere identiteit.

Voor veel jongens was dat andere leven - als militair - tevens een kennismaking met andere opvattingen en gewoonten. Toen waren de afstanden binnen onze grenzen veel groter. Het ging wel moeilijk, maar de Limburger kon nog wel communiceren met de Fries. In groter verband worden de afstanden tussen mensen en hun communicatie moeizamer. De verschillen in taal en cultuur, kunnen zelfs een kloof doen ontstaan die bijna niet meer te overbruggen is. Doch als men elkaar respecteert en in zijn waarde laat, blijven conflicten nagenoeg uit. De problemen ontstaan pas indien men zich, naast het bewustzijn van eigen identi-

teit, ook een beter mens voelt. Dan ontstaan vooroordelen met haat en verachting. Het begin van racisme is dan reeds ontstaan. Waarom zou men overigens trots zijn op eigen identiteit?

In de dagen van kerst en jaarwisseling zal de hoop op vrede tussen de volkeren weer vele malen worden uitgesproken. Elk jaar constateren we dat in de praktijk daar weinig van terecht komt. Heel lang geleden stelde de beroemde oud-Indische spreukendichter Bhartrhari:

'Die man is één der onzen of een vreemdeling, zo rekenen mensen van lage zin; mannen van edele zin daarentegen beschouwen de ganse aarde als hun familie.' Dat zou meer perspectief bieden, dan het zo trots zijn op eigen identiteit.

Cor Out

Raadslieden - waar en wie

Bureau	Naam	Telefoon kantoor	Telefoon huis
Harderwijk	R.O. (Ronald) Battes	03410-23911, tst. 3116	03417-56628
't Harde	L.J.H. (Lex) Beekers	05255-8109	038-212656
Oirschot	I.L. (Immy) Beijer	040-352913	01870-82368
Seedorf	J. (Jacques) van den Blink	09-4942817510, tst. 2285	09-4942848629
Nunspeet	J. (Jan) den Boer	05771-1341, tst. 2492/2498	03210-18934
Rotterdam	K. (Klazien) van Brandwijk-Wiltjer	010-4539911, tst. 341/381	03480-14787
Arnhem	E.Y. (Ellen) Bremer	085-718911, tst. 335	08308-21867
Den Helder	C.C. (Tineke) Dekker-Hundling	02230-52405	02991-3525
Utrecht	M. (Metske) Dekkinga	030-366444/45	033-803142
Steenwijk	A.B. (Adri) van Deurzen	05210-15422, tst. 2643	05220-62273
Den Helder	J. (Joop) Flokstra	02230-56820	072-641080
Seedorf	R.P. (Rob) Geene	09-4942817510, tst. 2285	09-4942812470
Den Helder	J.J. (Jaap) Geuze	02230-52089	075-703705
Assen	W.A. (Bart) Hetebray	05920-58499	05947-13608
Weert	C.H. (Kees) van der Hilst	04950-82811, tst. 702	013-425425
Ede	A.H.T. (Ad) Hornis	08380-81826	030-937808
Harderwijk	I.P. (Irma) Jacobs	03410-23911, tst. 3114/3215	03417-58156
Blomberg	F.G. (Frits) van der Kolk	09-4952358150 of 09-495235509259	09-4952356621
Hohne	B.J.T. (Ben) van der Linden	09-4950514709, tst. 249	09-4950514322
Schaarsbergen	J.J. (Joan) Merens	085-532774	085-458917
Utrecht	B.M. (Beernoud) Moojen	030-366444/45	035-234907
Stolzenau	J.G.J. (Jan) Nauts	09-495761704290	09-495761687
Woensdrecht	V.J.B.M.K.S. (Vincent) Peeters	01646-92911, tst. 2654	01640-47215
Amersfoort	K.S. (Kees) Roza	033-607051	020-6323785
Nijmegen	P.W.M. (Peter) Samwel	080-276911, tst. 154/196	080-563833
Schaarsbergen	G. (Gerard) Snels	085-532774	080-229069
Breda	J.W.F. (Jan) Sulman	076-273341	076-872688
Vught	(José) Verheyen	073-881000 tst. 1564	080-239840
't Harde	G.J. (Gerrit) Vlietstra	05255-8000, tst. 8109/8108	05250-3791
Rotterdam	M. C. (Mart) Vogels	010-4539341/281	033-952099
Hoofdraadsman	W.H. (Wim) Heij	03404-14436	05210-13657
Stafradsman	F. (Frank) Spoelstra	03404-14436/20906	05709-2575
Coornherthuis			
(raadsman)	M.J. (Marias) van Dorp	03404-14060	035-232142
(raadsvrouw)	C. (Carine) van Hinte	03404-14060	01727-13248
(raadsman)	J.M. (Joost) van Langen	03404-14060	08370-10205
(raadsvrouw)	M. (Marijke) van der Stigchel-Wijnjaard	03404-14060	08382-1675

Strandloper

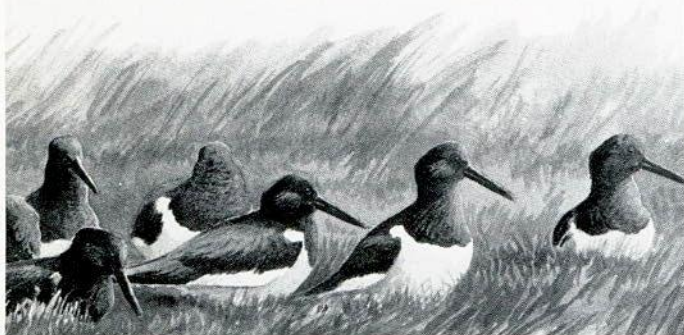
Teer
op het zand
een pakketje voor je voeten
zo dichtgeplakt dat vliegen
nooit meer kan. Ik mis alleen
het etiket:

v o o r z i c h t i g
b r e e k b a a r

Jana Beranová

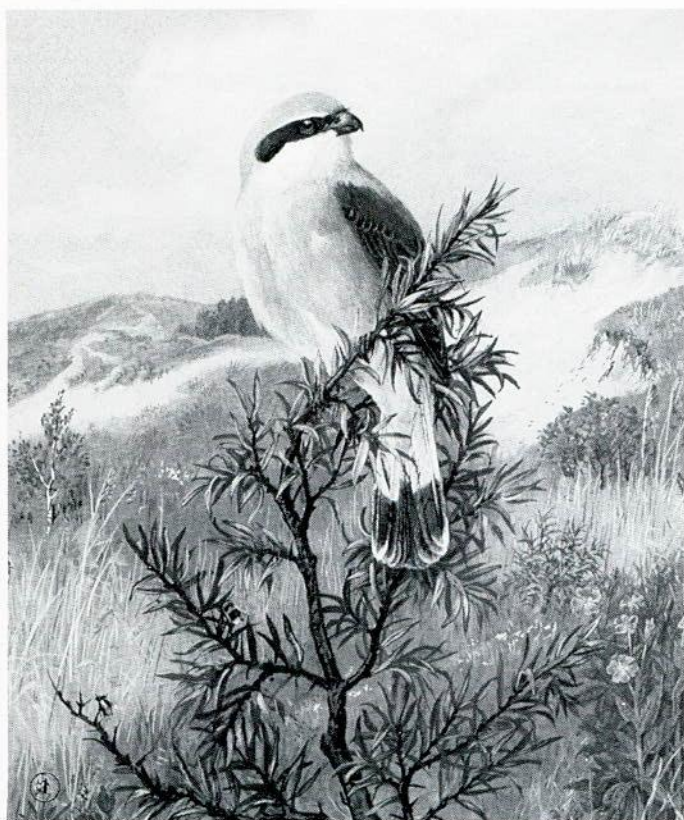
Wind, Wad & Waterverf

25 Kunstenaars tekenen en schilderen op Schiermonnikoog

Het boek dat op deze pagina's onder de aandacht wordt gebracht bevat de neerslag van een bijzondere gebeurtenis. In de tweede helft van mei 1990 en opnieuw in 1991 kwam een internationale groep kunstenaars bijeen in de Oude School aan de Badweg op het kleine, autovrije waddeneiland Schiermonnikoog, dat in 1988 werd uitgeroepen tot nationaal park.

'Het voormalige christelijke schoolje werd het centrum van de 'werkweek', zoals Peter Vos het noemde. Vijf dagen lang een komen en gaan van aanvankelijk onwennig slingerende buitenlanders op huurfietsen, van groepjes kunstenaars die met rugzak, tekenmap, krukje, statief en telescoop op weg gingen naar de Westerplas - een enkele keer nagestaard door passanten. Ze zijn wel wat gewend op Schiermonnikoog.'

2

Bovenstaand citaat - uit het laatste hoofdstuk - is van de Nederlandse natuurschilder Robin D'Arcy Shillcock, die samen met zijn vakgenoot Erik van Ommen het Schiermonnikoog-project organiseerde. Hij nam in het boek de meeste tekst voor zijn rekening, met name de hoofdstukken 'Over het afbeelden van dieren' en 'Kunstenaars op Schiermonnikoog', een impressie van het eiland en veertien pagina's met gegevens en foto's van de 25 (14 Nederlandse en 11 buitenlandse) kunstenaars. Zijn vlotte verteltrant is mooi meegenomen in zo'n groot plaatwerk, waarin het natuurlijk in de eerste plaats gaat om de vele schitterende reproducties van de gemaakte kunstwerken. Maar ook de elf korte hoofdstukjes van andere auteurs, over het landschap en de dieren, zijn heel informatief. Zo schreef Luuk Draayers over de Westerplas, duinen en strand, de polder en wad en kwelder, Ysbrand Brouwers over hazen en fazanten en Gerard Ouweneel over kiekendieven, scholeksters, bergeenden, klauwieren en eider-eenden. Leerzaam of gewoon leuk zijn ook de korte commentaren van een aantal kunstenaars die bij hun produkten staan afgedrukt.

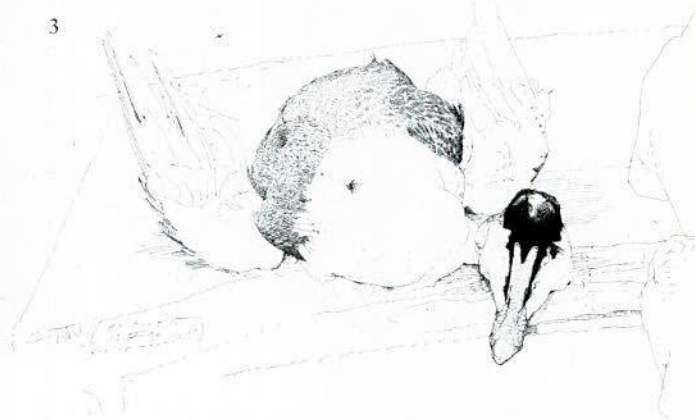
Keuzen maken

Robin D'Arcy Shillcock maakt al in 't begin duidelijk, dat dieren-schilders zeker geen wereldvreemde kunstenaars zijn, maar

aktief deelnemen aan de samenleving en gebruik maken van de verworvenheden van technologie, wetenschap en massacommunicatie. 'De in hun werk gemaakte keuze impliceert kritiek op de door de moderne samenleving gestelde doelen: de vernietiging van de vrije, open ruimte - wildernis genoemd - die tegelijkertijd de ontkenning is van de opvatting dat mensen ook tot de dieren behoren en de ontkenning van het feit dat mensen die open ruimte nodig hebben en de verantwoordelijkheid hebben die veilig te stellen, voor de dieren en voor henzelf.'

Naast een aantal paragrafen over mens en dier, dit genre kunst, de controverse over experimenteel of 'alleen maar' illustratief bezig zijn, de werkwijze en de hulpmiddelen van 'wild life art' en de verwondering die aan de kennis voorafgaat, komt in de paragraaf 'Schetsen in het veld' nog een andere keuze aan de orde. Gesteld wordt dat het tekenen naar de natuur een langdurig en tijdrovend leerproces is en zeker niet altijd een produktieve bezigheid voor de kunstenaar. 'Hij of zij besteedt veel tijd aan kijken, kijken, kijken. Met de eerste streken tast hij de complexiteit van volume en vorm af, hij analyseert licht en donker, probeert stukjes omgeving in relatie tot het dier te zien. Als hij tekent ordent hij tegelijkertijd en maakt zo keuzen. Hij kopieert niet, maar vertaalt het waargenome naar wat hij wil laten zien. (...) hij ontdekt dat hij moet herzien, soms ruw en zon-

3

der enig raffinement moet corrigeren - hij smeert, poetst en veegt weer weg.
En dan blijft er tenslotte nóg een keuze: kan het eindprodukt de toets der eigen kritiek doorstaan en mag het aan derden worden getoond? Ter illustratie: van de ongeveer 600 werkstukken die de 25 kunstenaars op Schiermonnikoog maakten, bleven er na de eerste, grove selectie nog geen 250 over!

Liefde voor het vak

Hoe die selectie ook heeft plaatsgevonden, het resultaat heeft in elk geval een zó prachtige verzameling pen- en (kleur)potloodtekeningen, aquarellen, gouaches en olieverfschilderijen opgeleverd dat je blijft bladeren en kijken, van voor naar achter en terug, stukjes tekst lezen en weer opnieuw kijken en genieten. Het enthousiasme waarmee het boek kennelijk is gemaakt en vormgegeven brengt heel goed de betrokkenheid op de natuur en de grote liefde voor het vak over die deze tijdelijke 'eilandkunstenaars' koesteren. Dat is ook te merken aan hun produkten en uitspraken. Een aantal voorbeelden: De Franse bioloog en tekenaar/schilder Denis Clavreul vroeg aan drie tekenaars, die ingespannen bezig waren geweest met een tafel vol dode eidereenden, of ze het hondje hadden gezien dat bij elk van hen had zitten kwispelstaarten? Nee, niemand had het gezien.

Eén van die tekenaars, Kees de Kieffe, merkt op: 'De dode eiders met de vliegen; de prachtige woord was een sterke inspiratiebron. Het zijn de symbolen van een constante 'waste' van schoonheid, haast overal.'
De Engelse schilder en beeldhouwer John Busby stelt: 'Tekenen is de meest directe en fundamentele taal voor een kunstenaar van ongeacht welk medium. In mijn werk probeer ik mijn eigen plezier in het kijken naar volgens te laten zien.'

De befaamde roofvogelschilder Hendrik Slijper: 'Een vogel is op zichzelf zo'n grandioos mooi ding dat ik de neiging heb om veer voor veer te willen uitbeelden, niet omdat het zo belangrijk is,

Lijst van illustraties:

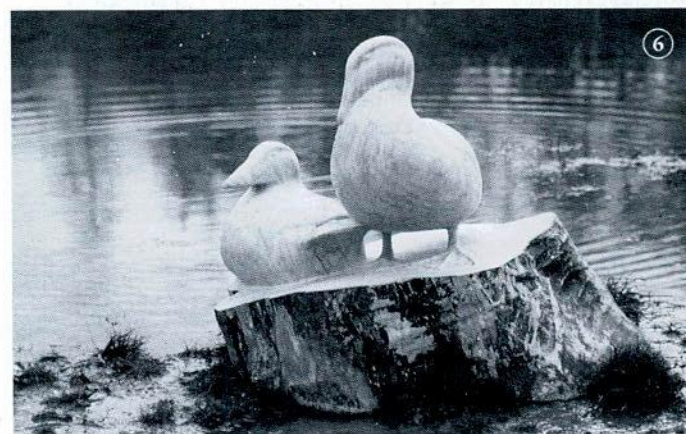
1. Hendrik J. Slijper: Grauwe klauwier (gouache)
2. John Busby: Lepelaars (aquarel)
3. Kees de Kieffe: Dode eiderwoerd (pen)
4. Vadim Gorbatov: Vechtende hazen (aquarel)
5. Ad Cameron: Bergeend (aquarel)
6. Jaap Deelder: Eidereenden (esdoorn)
7. Keith Brockie: Liggende haas (kleurpotlood)

maar omdat elk veertje een expressie is van het grote wonder achter het beestje.'
De Engelse ex-wiskundeleraar en opkomend illustrator Darren Rees: 'Vaak is me gevraagd waarom ik vogels schilder. Ze zijn gewoon schitterend! Als toekomstige generaties hetzelfde moeten kunnen voelen, moeten heden-daagse generaties het welzijn, niet alleen van vogels, maar ook de systemen waar ze deel van uitmaken, en ook onszelf, beschermen.'

Natuur beschermen

Die laatste uitspraak van Rees slaat precies de brug naar een andere doelstelling van het Schiermonnikoog-project, dat plaats vond met medewerking van het Wereld Natuur Fonds en de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten - beheerder van de natuur op het eiland - die als gastheer optrad. Dat kan het best door te citeren uit het voorwoord van WNF-voorzitter Prins Bernhard:

'Maar het samenzijn op Schiermonnikoog had niet alleen een kunstzinnig resultaat. Ook werd besloten om in samenwerking met het Wereld Natuur Fonds de komende jaren bedreigde gebieden te bezoeken. Die bezoeken zullen zo worden opgezet dat ze maximaal bijdragen aan het behoud van die gebieden. De aanwezigheid van de kunstenaars, de kunstwerken die ze maken en de financiële opbrengst daarvan zijn allemaal elementen die daarbij een rol kunnen spelen. Het is verheugend dat Schiermonnikoog als eerste deze

belangstelling heeft mogen genieten. Moge het werk van deze kunstenaars veel mensen raken op de plek die voor ons natuurbeschermingswerk zo wezenlijk is: het hart.
Hopelijk zullen heel veel liefhebbers van natuur en kunst dit unieke kijkboek aanschaffen: ter ondersteuning van het natuurbeschermingswerk en om er telkens opnieuw weer van te kunnen genieten.

Frank Spoelstra

Wind, Wad & Watervarf is een uitgave van Benjamin & Partners, Groningen 1992, 174 blz. f 69,50 (leden NM en WNF f 65,-).

PERSONALIA

De vorige keer dat in deze rubriek mededelingen werden gedaan over personeelswisselingen in de dienst HGV was in het aprilnummer van dit jaar. Sindsdien hebben zich heel wat wijzigingen voorgedaan die hierna kort worden vermeld, in de volgorde van vertrek, rayon/standplaatswisseling en nieuw aangestelde raadslieden.

Per 1-9-92 heeft **Hans Floris** vervroegd het raadsmanerschap opgegeven (FLO-datum 1-9-94). Hans begon in februari 1976 als raadsman/vormingswerker in het Coornherthuis (toen nog in Driebergen) en kreeg al spoedig het rayon Brabant-Oost toegevoegd. Na vele jaren raadsman op de LI-MOS in Nijmegen te zijn geweest, verwisselde hij enige jaren geleden de KLu voor de KM (Den Helder en de SMD in Driehuizen). Op zijn verzoek nam de dienst HGV afscheid tijdens een informele en hartelijke bijeenkomst bij hem thuis in Bergen.

Per 1-10-92 werd aan raadsman **Wim Reinders** eervol ontslag verleend. In augustus 1981 begon Wim als raadsman bij het GOC in Vught (KL). Na ruim vijf jaar vroeg hij om een rayonwisseling en - na eerst nog een half jaar de vormingsstaf van het Coornherthuis in Zeist te hebben versterkt - werd hij vervolgens raadsman in Assen en Zuidlaren (KL). Zijn betrokkenheid op het werken met (vooral zoekende) mensen kwam in die elf jaren raadsman-schap ook tot uiting in zijn vele en veel-

soortige bijdragen aan EGO en talrijke jaarboekjes.

Wisseling van rayon/standplaats heeft plaatsgevonden van de volgende raadslieden:

Kees van der Hilst per 1-7-92 van Gilzerijen (KLu) naar Weert (KL), **Ad Hornis** per 1-10-92 van het Coornherthuis naar Ede (KL), **Gerard Snels** per 1-9-92 van Vught (KL) naar Schaarsbergen (KL),

Mart Vogels per 1-6-92 van het Coornherthuis naar Rotterdam (KM). Verder zijn de beide vormingswerksters van het Coornherthuis in Zeist (die in dienst waren van het Humanistisch Verbond) raadvrouw geworden: **Carine van Hinte** per 1-10-92 (haar is tevens de directiefunctie toegewezen) en **Marijke van der Stigchel** per 1-11-92.

Per 1-4-92 is **Joost van Langen** als raadsman in dienst getreden en geplaatst in het Coornherthuis. Joost (35) studeerde af als socioloog aan de Landbouwwi- versiteit in Wageningen in 1990. Daar gingen veelzijdige vooropleidingen aan vooraf (LTS, MAVO, Verpleegkunde A en VWO-avondopleiding) en dito werkervaringen, onder meer als schilder, bakker en landbouwmedewerker (in Brazilië), kelner, chauffeur, verpleger (tijdens de universitaire studie) en studiebegeleider van studenten.

Per 1-9-92 kwam **Marias van Dorp** als raadsman in dienst, met eveneens plaatsing in het Coornherthuis. Marias (33) studeerde o.a. vier jaar rechten aan de RU in Utrecht, ruim twee jaar aan de KMA in Breda, maat-

schappelijk werk in Driebergen en sociale wetenschappen aan de Open Universiteit. De laatste zeven jaar had hij diverse functies in de jongerenhulpverlening, een behandelhuis voor moeilijk opvoedbare jongeren en in crisisopvangcentra voor jongeren.

Eveneens per 1-9-92 trad als raadvrouw in dienst **Irma Jacobs**, die werd geplaatst in het rayon Harderwijk (KL, m.n. aan de SROKI). Irma (41) volgde opleidingen voor zowel psychiatisch als groepsverpleegkundige en de Lerarenopleiding verpleegkunde, Vervolgopleiding transactionele analyse. Zij was de laatste tien jaar werkzaam als psychiatisch verpleegkundige, veelal in de functie van sociotherapeut, in een ziekenhuis en orthopedagogisch instituut.

Per 1-10-92 volgde de aanstelling van **Bart Hetebray** als raadsman in Assen (KL, tevens vlb Leeuwarden KLu). Bart (36) deed na zijn gymnasium twee jaren rechtenstudie en na zijn militaire dienstplicht de 3-jarige opleiding tot operatie-assistent. Vervolgens studeerde hij in 1987 af in de filosofie aan de RU in Utrecht. Werkervaring deed hij op in het jeugd- en jongerenwerk, personeelswerk en als anaesthesie-assistent en stafmedewerker in een academisch ziekenhuis.

Per 1-11-92 trad als raadsman in dienst **Vincent Peeters**, die werd geplaatst in Woensdrecht (KLu). Vincent (32) studeerde in 1989 af in de filosofie aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam, waarna hij nog een jaar gezondheidskunde, praktische psychologie en cultuurstudies volgde aan het Kushi Instituut in Amsterdam en Boston (VS). Hij verkreeg zijn werkervaringen in vormingswerk, arbeidsbemiddeling en als adviseur werving en selectie.

En tot slot werd eveneens per 1-11-92 aangesteld als raadvrouw **José Verheyen**, met een plaatsing bij het GOC in Vught (KL). José (36) studeerde in 1984 af in economische en sociale geschiedenis aan de KU in Nijmegen en volgde daarna opleidingen in maatschappijleer en psychiatrische verpleegkunde. Zij werkte in de alternatieve hulpverlening, in een jongerencentrum, als docente bij een Volksuniversiteit en als docente maatschappijleer.

OFFICIEREN

Het lijkt ook nooit goed. Nu krijgen met name de beroepsmilitairen de kans om wereldwijd in het kader van VN-operaties te worden ingezet en nu blijkt er een groeiend verzet van de officieren. Zij zijn het zat om mee te doen aan onduidelijke VN-operaties.

Er zouden zelfs nogal wat officieren, volgens de voorzitter van hun belangenvereniging, overwegen om ontslag te nemen.

Wat krijgen we nu? Is er na zoveel jaren vrede eindelijk een mogelijkheid om de wapens te gebruiken en dan haken ze af. Beroepsmilitairen hebben toch ooit hun baan aanvaard om als het even kon echt soldaat te spelen of zou dat nooit de bedoeling zijn geweest?

Zouden al die officieren blijmoedig de eed

van trouw aan H.M. de Koningin hebben afgelegd in de zekere wetenschap dat het er toch nooit van zou komen: van dat verdedigen van het vaderland? Natuurlijk, de Oost-Westtegenstelling was wel een echte tegenstelling, maar diep in z'n hart geloofde toch niemand dat die Russen indertijd een oorlog zouden beginnen om zo'n 240 miljoen Westeuropese dissidenten aan hun eigen collectie toe te voegen.

Maar nu, zo klagen de officieren, worden we met onduidelijke opdrachten naar gevaarlijke gebieden gestuurd, zonder dat van duidelijke politieke doelstellingen sprake is.

Indertijd bij de Golfoorlog was het nog even anders en dan was je op zo'n fregat in

de Perzische Golf ook nog veiliger dan als voetganger op het Keizer Karelplein in Nijmegen.

Maar nu is het andere koek: in Joegoslavië vliegen de kogels je echt om de oren en spreekwoordelijk is inmiddels al de uitspraak van de officier die zegt niet getekend te hebben om door een 13-jarig kind in Bosnië of Abchazië aan flarden geschoten te worden. Of overigens het doodgeschoten worden door een volwassen intellectueel veel meer te prefereren zou zijn.

Maar hoe het ook zij, als het erop aankomt sneuvelt niemand graag, ook de beroepsmilitairen niet. Zij het dat uit een onderzoek twee jaar geleden bleek dat 50 % van de beroeps desnoods voor het vaderland willen sneuvelen. Wel bleek dat de liefhebberij daarvoor het grootst was bij de zeer hoge officieren met veel dienstjaren, dat wil zeggen bij hen die toch niet voor dat offer in aanmerking zouden komen en bij hen met lage opleiding en weinig dienstjaren, dat wil zeggen bij diegenen die misschien zich nog niet gerealiseerd konden hebben wat er mogelijk in de toekomst met hen aan de hand zou kunnen zijn.

Maar natuurlijk: die officieren hebben wel gelijk. Zij hebben ooit getekend voor het verdedigen van het vaderland; eventueel uit te breiden tot het NAVO-verdragsgebied, maar niet als avonturier van verre expedities naar streken waarvan achter een bureau in Den Haag gezegd wordt dat de risico's aanvaardbaar zijn.

Dat wil overigens niet zeggen dat Nederland niet aan vredesacties in het kader van de VN zou moeten doen. Juist wel en zeer veel: want ons land tegen aanstormende barbaren beschermen, dat hoeft niet meer. Maar het zal wel moeten gaan om deels 'nieuwe' soldaten, en om een nieuwe daadwerkelijk op vredeshandhaving gerichte opleiding, met veel talen en psychologische vaardigheden en minder bajonetten, handgranaten en katjes-kruipgang in het studiepakket. Bij voorkeur dus niet al te veel vechtsoldaten om vrede af te dwingen: dat laatste zal immers minder aan de internationale orde zijn dan vredeshandhaving.

Wat nog wel even moet is de eed van de officier veranderen. Niet meer met de hand aan het vaandel trouw aan de H.M. Koningin Beatrix zweren, maar trouw aan de secretaris-generaal van de VN, Boutros Galie, en met de hand ferm op ons aller wereldbol.

Leon Wecke

TIEN JAAR LUBBERS

Toen Ruud Lubbers in het najaar van 1982 minister-president werd, kwam dat eigenlijk als een verrassing. Het was sowieso onverwacht dat de toenmalige minister-president Dries van Agt er plotseling de brui aan gaf, maar dat hij werd opgevolgd door de als progressief (Lubbers werd in het begin van de jaren zeventig het kabinet Den Uyl binnengehaald als een 'linkse ondernemer') en weinig zakelijk (ministerraadsvergaderingen in het kabinet Den Uyl verliet hij regelmatig met rood hoofd en slaand met de deuren) bekend bestaande Lubbers was een grote verrassing. Bovendien was zijn imago destijds weinig sterk: Lubbers stond bekend als een politieke draaikont die het de regeringen Van Agt moeilijk maakte hun sociaal-economisch beleid uit te voeren.

Nu, tien jaar later, is dit alles anders. Lubbers staat nu bekend als een zeer zakelijke, conservatieve staatsman en hij heeft een ijzersterk imago opgebouwd: vrijwel iedereen is het erover eens dat we hier te maken hebben met een politicus die ontzag afdwingt en waardering verdient. Ontzag en waardering, omdat de naar hem genoemde regeringen Nederland uit een diep economisch moeras zouden hebben getrokken en een herstel van de economie en de werkgelegenheidssituatie zouden hebben bewerkstelligd.

De centrale gedachte van de regeringen Lubbers was en is dat voor een *herstel van de werkgelegenheidssituatie* je een *herstel van de economie* nodig hebt en dat een herstel van de economie vereist dat de *winsten van ondernemingen omhoog* moeten en dat de *lonen gematigd* moeten worden en de *sociale uitkeringen verlaagd*. Laten we eens de balans opmaken en kijken in hoeverre Lubbers na tien jaar zijn doelstellingen heeft gehaald en in hoeverre niet.

■ Lonen, uitkeringen, winsten

Vrijwel nergens in de Westerse wereld was de loonkostenontwikkeling in de jaren tachtig gematiger dan in Nederland. Hoewel de loonkostenontwikkeling niet door de minister-president wordt gedicteerd, hebben de regeringen Lubbers zich veel moeite getroost een gematigde loonontwikkeling te bewerkstelligen, met name door het verlagen van de belastingen en premiedruk.

Tegelijkertijd hebben zij zich met groot succes ingespannen om de sociale uitkeringen te verlagen: wanneer je kijkt naar de koopkrachtontwikkeling van de mi-

nimum-uitkeringen in de jaren tachtig, dan is deze niet alleen ver achtergebleven bij met name de hogere inkomens, maar dan blijkt ze zelfs fors te zijn gedaald.

Conclusie: Lubbers is op dit punt dus geslaagd en dit heeft dan ook vast tot veel waardering en ontzag geleid bij diegenen die niet rond hoefden te komen van een laag CAO-inkomen of een sociale uitkering.

Onder andere door het matigen van de loonkostenontwikkeling en het verlagen van de overige lasten voor ondernemers, poogden de regeringen Lubbers de winsten van ondernemingen te verhogen. Ook hierin is Lubbers geslaagd: vrijwel nergens in de Westerse wereld zijn de ondernemingswinsten zo hoog als in Nederland. De waardering en het ontzag van ondernemers voor het sociaal-economisch beleid van Lubbers is dan ook niet voor niets zo groot.

■ Economisch herstel?

Het streven naar een economisch herstel was een van de belangrijkste doelstellingen

van de regeringen Lubbers. In de optiek van Lubbers behelsde dat vooral het verhogen van de ondernemingswinsten, teneinde de investeringen en daarmee de economische groei te stimuleren. Ondanks de torenhoge winsten van het bedrijfsleven bleef een forse investeringsgroei uit, onder andere dankzij het door Lubbers gesteunde hoge-rentebeleid. Het is daarom dat ook de economische groei in de tachtiger jaren tegenviel en daarmee de welvaartsontwikkeling in Nederland. Wanneer je kijkt naar het Bruto Nationaal Produkt per Nederlandse inwoner - hetgeen een goede maat is voor de welvaart van alle inwoners van Nederland - dan blijkt dat deze sterk is achtergebleven bij het BNP per inwoner van andere Westerse industrielanden. Was een Nederlander in het midden van de jaren zeventig nog een van de meest welvarende personen van de wereld, momenteel zijn inwoners van andere Westerse industrielanden vrijwel zonder uitzondering welvarender. Er is in die optiek dus eerder sprake geweest van economische aftakeling dan van economisch herstel, waarvoor eigenlijk noch waardering, noch ontzag op zijn plaats zijn.

■ Werkgelegenheid

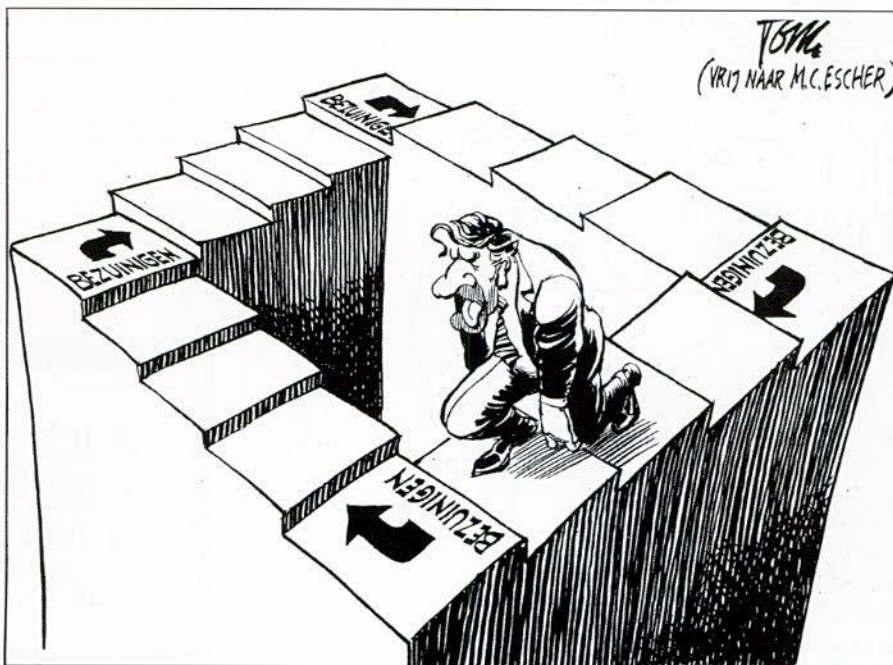
Bij het aantreden van de eerste regering Lubbers bedroeg de werkloosheid ruim 600.000 personen en waren er ongeveer 700.000 mensen met een WAO-uitkering. Momenteel zijn er ongeveer 500.000 werklozen en ongeveer 900.000 personen met een WAO-uitkering.

Daarbij moet wel worden aangetekend dat de daling van de werkloosheid ten opzichte van 1982 vooral een kwestie is van andere definities, waardoor nu veel minder mensen als werkloos worden geteld die in 1982 nog wel werden meegeteld. Per saldo is in de afgelopen tien jaar de situatie dus verslechterd.

Ook wanneer je kijkt naar de ontwikkeling van het aantal banen ten opzichte van de hoeveelheid mensen die in principe in staat zouden zijn betaald werk te verrichten (de arbeidsparticipatie), dan blijken de regeringen Lubbers geen best figuur te hebben geslagen.

De participatie van mannen is vrij dramatisch gedaald, terwijl de participatie van vrouwen sterk is gestegen, waarmee de arbeidsparticipatie per saldo ongeveer gelijk bleef. Maar omdat de stijgende vrouwenparticipatie eigenlijk eigenlijk geflatteerd is - in uren gemeten steeg de vrouwenparticipatie in het geheel niet, doordat vrouwen veel voltijd-banen verloren en er slechts deeltijdbanen voor terugkregen - is het beeld ook hier in feite erg droevig.

Dus ondanks de indrukwekkende loonmatiging en de zonder

MARINIER IN CAMBODJA

'We komen niet aan onze opdracht toe'

In het septembernummer van EGO stond een vraaggesprek met René Tuithof, 23 jaar en marinier der eerste klasse uit Oudewater, kort voor zijn vertrek op 13 juni voor een half jaar naar Cambodja. Toen René onlangs met een tussentijds verlof van anderhalve week in Nederland was, zocht Sander Kuypers hem opnieuw op, nu om zijn ervaringen te horen. Alvorens die te vertellen moet de marinier eerst even zijn onbegrip kwijt over het feit, dat hij net als zijn collega's geen vergoeding ontvangt voor dit verlof, hetgeen hem niet kon weerhouden om toch te gaan.

'Het is ongelofelijk', zegt hij, 'mijn collega's die gaan stappen in Singapore krijgen 900 gulden. Maar als ik terug naar mijn vriendin wil, dan krijg ik geen cent. Die logica begrijp ik niet helemaal, maar laten we het daar verder maar niet over hebben.'

René vertelt, dat het hem nog niet duidelijk is waarvoor ze in Cambodja geplaatst zijn: 'Dat we op het ogenblik goed werk doen voor de plaatselijke bevolking in Cambodja staat buiten kijf, maar aan onze daadwerkelijke opdracht zijn we nog niet toegekomen. Sterker nog, we zitten met de Delta-compagnie nog niet eens in de juiste sector. De oorspronkelijke opdracht om wapens in te nemen en vluchtelingen naar hun nieuwe bestemming te begeleiden is volledig in het water gevallen. We hebben één keer tweehonderd wapens van de Rode

meer florissante winstontwikkeling bleef een herstel van de werkgelegenheidssituatie geheel uit. Daarvoor waardering en ontzag opbrengen is erg moeilijk.

■ Trieste balans

Ruud Lubbers heeft inmiddels tien jaar de tijd gekregen voor een sociaal-economisch beleid dat de geuzennaam 'no-nonsense' heeft meegekregen. In een aantal opzichten heeft hij succes geboekt: de matiging van de loonontwikkeling kende zijn weerga niet en ook de stijging van de ondernemingswinsten was zonder precedent, precies die zaken die je van een ondernemer in de politiek mag verwachten. Maar van een economisch herstel en een herstel van de werkgelegenheidssituatie is geen sprake geweest. Integendeel, we kampten ten tijde van Lubbers als minister-president eerder met een aftakeling van de economie en de situatie op de arbeidsmarkt blijft onverminderd dramatisch. In dat opzicht is het grote ontzag en de bijna massale waardering die de man ten deel valt onbegrijpelijk of op z'n minst curieus te noemen.

Wessel Visser

René Tuithof even terug met kort verlof

Khmer ingenomen. Twee weken later kwamen de strijders hun wapens al weer ophalen. Dat is redelijk frustrerend. Ook onze commandant krijgt geen hoogte van de situatie. De ene dag willen de verschillende leiders van al die groepjes samenwerken en gaan samen een biertje drinken. Maar de volgende dag schieten ze elkaar kapot. Hier heb ik het begrip "betrekkelijkheid" pas echt leren begrijpen.'

■ Bevolking helpen

Het is even stil, want het is goed te zien dat de situatie in Cambodja veel indruk op René heeft gemaakt. Dan vervolgt hij: 'Het zit ook in de mentaliteit van de bevolking. Het lijkt wel of het ze allemaal niks kan schelen, of ze in een soort shock-situatie leven. Want wat er ook gebeurt, en dan bedoel ik dat in de ruimste zin van het woord, ze blijven altijd lachen. Ze hebben altijd die bepaalde, afwezige grijns.'

Zoals René de vorige keer al zei, zijn de Nederlandse mariniers vooral bezig met het helpen van de plaatselijke bevolking: 'We leren die mensen beter met hun persoonlijke hygiëne om te gaan, we bouwen bruggen en verbeteren de wegen. Maar je weet gewoon dat wanneer wij weg zijn, dat alles weer terug naar af gaat.'

Toch is onze aanwezigheid voor de bevolking zeker goed. Er zijn niet zoveel schietpartijen meer onderling. Iedereen houdt zich redelijk rustig.

Ook proberen we van het plaatselijk ziekenhuis wat meer te maken dan dat het nu is. Want dat is niet meer dan een operatietafel waar iedereen op wordt behandeld, iedereen kan binnenlopen. Wij proberen in ieder geval een eenvoudige regenpijp aan te brengen en het dak waterdicht te maken. En dat zijn dingen waar de mensen wel iets aan hebben. Onze dokter is ook van onschatbare waarde voor het ziekenhuis. Want hij heeft iedere dag spreekuur. En dat is nodig ook, want in een klimaat waar de hygiëne slecht is en de middagtemperaturen boven de zestig graden komen, heb je in een mum van tijd epidemieën.'

■ Gevechtstress

Over de gevechtstress in Cambodja is al heel wat geschreven. Maar René heeft een heel andere mening over die verhalen: 'Al die artikelen over die enorme spanningen in Cambodja vind ik overdreven. Kijk het is geen snoepreisje, maar dat wist iedereen. Tot nu toe hebben we nog maar weinig incidenten gehad. In dit soort situaties merk je gewoon, dat je eigen mensen de grootste vijand zijn. Ik heb ook een keer onder vuur gelegen en dat is geen pretje. Maar die lui schieten dan gewoon naast de truck om te laten zien dat ze er toch nog zijn. Ze willen ons gewoon opnaaien. En dat lukt bij sommige personen.'

Het is dan ook belangrijk, dat je veel met de collega's praat over alles wat je meemaakt. Dat helpt uitstekend. En eigenlijk moet je gewoon niet stilstaan met wat er in een uitzonderlijk geval kan gebeuren. Ik denk "als hij komt dan komt hij". Dat is niet makkelijk, maar je krijgt daardoor wel meer rust. Want om zes maanden op de toppen van je zenuwen te leven, dat kan niet goed gaan.'

■ Steun van thuis

Een goede steun van thuis draagt volgens de marinier uit Oudewater voor een belangrijk deel bij aan de rust. 'Mijn vriendin Angela zorgt daarvoor, hoe moeilijk ze het er soms ook mee heeft.'

En dat is heel belangrijk voor haar en mij. Ik neem echt mijn petje voor haar af, want voor haar duren de dagen veel langer. Ik heb een paar collega's, die door de uitzending naar Cambodja serieuze relatieproblemen gekregen hebben. En die benijd ik niet.

Wel heb ik besloten dat dit mijn laatste grote reis is geweest. Ik heb nu genoeg gezien en gedaan.

Er zijn nu andere dingen die ik belangrijk vind. Elke dag gewoon om zes uur thuis, dat lijkt me heerlijk.'

Sander Kuypers

VREDE OP AARDE

In Den Haag dronk ik, aan het begin van de advent, even een glaasje tussen middagwerk en avondwerk toen een man met een ijsmuts dat café binnenkwam en onder het roepen van 'Kijk voor je met je geile flikkerkop' een man met kruk en al omgooide. 'Hâd jij daar wat over?' zei hij vervolgens tegen een buurman van de omgegooide persoon. Deze schudde van nee, glimlachte en hief zijn handen op. De man met de ijsmuts gromde en ging bij de tap staan waar hij een glaasje bestelde.

In het etablissement waar dit gebeurde is halverwege de caféruimte een verhoging met één lange tafel en daar zat ik. Dus ik kon alles heel goed zien. De omgegooide man kwam overeind. Hij was lang en had prachtig golvend bruin haar. Bij zijn hals en bij zijn heupen waren diverse sjaals om hem heen gedrapeerd.

'Dit is allemaal staal,' zei de man met de ijsmuts op zijn eigen lichaam wijzend. 'Twee jaar heb ik in Scheveningen gezeten en ik heb niks anders gedaan dan dit lichaam van staal maken.' De lange man keek voorzichtig glimlachend voor zich. 'Dus het is van staal,' zei de ijsmuts.

Naast mij op het podium zat een vrouwelijke collega van mij en toen er op de laatste woorden van ijsmuts niets meer volgde, hervatte ze het gesprek dat wij aan het voeren waren. Maar ik kon niet luisteren. Er kwam een nieuwe cliënt binnen, een man met een pijp. Hij nam een kruk en ging zitten tussen de eerder omgegooide man en de ijsmuts. De ijsmuts zei: 'Zal ik jou 'es een stamp voor je treiter geven?' De man met de pijp schudde beleefd zijn hoofd en daar bleef het bij.

'Dit gaat wel ver,' zei ik. Mijn collega knikte. 'Het hele café let alleen nog op die man,' zei ze.

De ijsmuts stond op, pakte een kruk in beide handen en zwaaide deze boven zijn hoofd. Hij keek rond en vroeg of er iemand was die moeilijkheden wou. Niemand reageerde. Twee jongemannen zaten gebogen over een schaakbord. Twee andere jongemannen zaten, zwijgend en vrijwel onbeweeglijk, op barkrukken. De meneer met de pijp deed onverstoorbaar tegen zijn kopje koffie.

Als hij met een vinger naar me wijst, zei ik, 'sla ik hem dood.' Mijn collega keek voor zich op het tafelblad. 'Alsjeblieft niet zeg,' zei ze zacht. Dat was bij nader inzien ongeveer wat ik verwacht had dat ze zou zeggen.

Opnieuw ging de deur open en nu kwam er een jongeman binnen die ondanks het gure weer over zijn borstkas alleen een t-shirt droeg. Hij had een sleutelbos aan het lusje van zijn broek en hij zag er enerzijds uit alsof hij opgetrommeld was om met de ijsmuts te vechten, maar anderzijds leek het me dat hij daar erg weinig puf in had. Hij ging met zijn armen over elkaar een eindje achter de ijsmuts staan en nam daarbij een wat suffige gelaatsuitdrukking aan, zodat hij er ondanks zijn t-shirt uit zag als iemand aan wie voor een vechtersbaas geen eer viel te beleven.

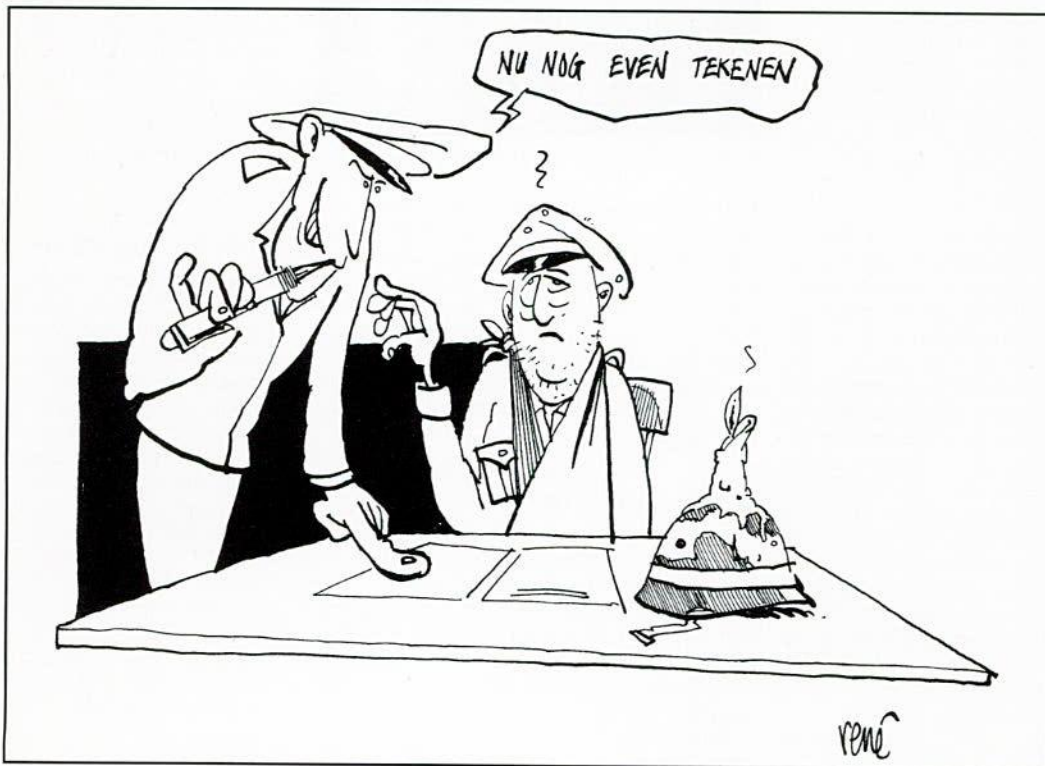
Het was ongeveer half zes, dus er kwamen af en toe mensen binnen. Soms hadden die zó snel in de gaten wat die lege ruimte rondom die ijsmuts betekende, dat ze on-

middelijk weer het café verlieten. Blevén ze iets te lang binnen, dan konden ze er niet meer uit. Iedereen leek de mening toegedaan dat de ijsmuts niet zou goedvinden dat men afrekende en vertrok. Af en toe keek hij een van de aanwezigen aan en dan sprak hij een belediging uit. Iedereen liet dit aan zich voorbij gaan. Wat mijzelf betreft, ik had natuurlijk in overleg met mijn collega kunnen besluiten om weg te gaan, dus aan de bar in de open plek naast de ijsmuts rustig af te gaan rekenen, maar dat deed ik niet. Ik wachtte ook. Het café scheen het erover eens te zijn dat deze kwestie indien enigszins mogelijk vredelievend geregeld moest worden, en dat dit eventueel kon gaan lukken door gewoon maar af te wachten.

En dat was ook zo. Opeens stapte de ijsmuts op. De jongen met het t-shirt liet zijn adem voorzichtig ontsnappen uit zijn borstkas, die hij blijkbaar een beetje opgeblazen had gehouden, en de omgegooide lange man zei met een overslaande stem: 'Nou wordt het toch nog gezellig jongens, weet je wat, laten we de polonaise doen.' Inderdaad, het café was onmiskenbaar opgelucht.

En ikzelf, ik vind natuurlijk ook dat dingen die minnelijk geschikt kunnen worden, niet in een gevecht horen te eindigen. Ik hoor ook tot de mensen die onwelgevallige praatjes vaak onweersproken laten, en als er iemand op een motorfiets voor me rijdt met een ss-teken op zijn rug, dan zal ik zo iemand nooit met mijn voorbumper in gevaar brengen en daar heb ik ook een uitstekend verhaal bij. Maar echt bevredigend vind ik het nooit. Ik denk wel eens dat het maar goed uitkomt dat vredelievendheid een deugd is. Zou dat niet zo zijn, dan stonden velen van ons toch waarschijnlijk op beschamende wijze als bangbroeken te kijk.

Tom Pauka

BOEKEN

Humor

Twee jaar geleden konden liefhebbers van een goede komische roman kennis maken met het werk van de jonge Amerikaanse schrijver Joe Keenan (*'Daar komt de bruid'*). Zijn dit voorjaar verschenen tweede roman *'Piekfijn'*, is nauwelijks minder hilarisch, met opnieuw hoofdrollen voor Philip Cavanaugh en zijn vriendje Gilbert Selwyn. Gilbert heeft zich ingelaten met een plan om een konkurrent van

Joe Keenan

Piekfijn

tijdschriftenmagnaat Tommy Parker aan de schandpaal te nagen. Om aan voldoende belastend materiaal te komen moet er geïnfiltrerd worden in de directe omgeving van deze 'grootste griezel' van New York. Gilbert meent dat zijn vriendje Philip bij uitstek de kwaliteiten heeft om dit karwei te klaren. Philip, die de klap van zijn geflopte musical nog nauwelijks verwerkt heeft, zal de vrouw van deze miljonair aan de benodigde goede liedjes helpen, zodat zij haar debuut als zangeres kan maken. Ondertussen hoopt hij, via deze weg, zoveel mogelijk gewaar te worden van de handel en wandel van haar man. Met dit gegeven als vertrekpunt laat Keenan de lezer één lange slapstick beleven met als decor de wereld van de tijdschriftenmagnaten, de rodelders en tv-presentatoren. Joe Keenan: *Piekfijn*. De Harmonie, Amsterdam 1992. 368 blz. f 37,50. (WH)

Krijgskunde

In *'List of bedrog'* heeft de militair-historicus Jan Schulten een mooie verzameling bekende en minder bekende voorvallen en verhalen met een krijgskundige strekking samengebracht. Van het overbekende Paard van Troje uit de Griekse oudheid, het Turfschip van Breda uit de 80-jarige oorlog, de in Spanje (Huelva) aangespoelde schijnmajoor uit de Tweede Wereldoorlog (met een plan op zak voor een aanval op Sardinië dat Sicilië zou worden) tot en met de Golf-oorlog toe. Het 'of' in de titel duidt er op wat wel of niet is toegestaan.

Een list mag, maar bedrog (bijvoorbeeld opereren in het uniform van de tegenstander) is niet toegestaan. In de tweede helft van de vorige eeuw heeft men geprobeerd deze regels nader te omschrijven en vast te leggen in de verschillende conventies van Genève en het Haags

Landoorlogreglement (1907). Toch vraagt ook de auteur zich af waar het één (list) eindigt en het ander (bedrog) begint. Zonder meer interessant is de visie van Schulten over de, door de media, breed uitgemeten misleiding van Schwarzkopf tijdens de Golfoorlog (hij plaatst daar een groot vraagteken bij). In dat opzicht heeft hij meer respect voor de vondsten van Saddam met zijn nep-Scuds waaraan de Amerikanen heel wat tijd, aandacht en bommen hebben besteed. Om uiteindelijk fiftjtes te konkluderen: *'Ondertussen is generaal Schwarzkopf al lang met pensioen en houdt Saddam Hussein in Bagdad de touwtjes nog stevig in handen.'* De auteur beëindigt zijn boek met een aantal smeuge voorbeelden uit het bedrijfsleven: de handelsoorlog tussen Coca Cola en Pepsi Cola en de guerrilla-oorlog tussen de mannenbladen Playboy en Penthouse. Jan Schulten: *List of bedrog*. De Haan, Houten 1992. 160 blz. f 24,90. (WH)

Albanië

Eén van de laatste besprekingen (in deze rubriek) van een boek van de Albanese auteur Ismail Kadare (ik meen *'De nis der schande'*) eindigde ik met een pleidooi om hem de Nobelprijs nu eindelijk eens toe te kennen. Helaas gebeurde dat dit jaar opnieuw niet. Toch is het ene boek

Ismail Kadare
het Dromenpaleis

nog fraaier dan het andere, zoals het deze zomer verschenen *'Het Dromenpaleis'*. Iedere nacht brengen koeriers zakken vol dromen, vanuit de verste uithoeken van het grote Osmaanse rijk, naar Constantinopel. In het Droompaleis passeren deze dromen diverse afdelingen alwaar ze geselecteerd en geïnterpreteerd worden. Uit deze enorme

hoeveelheid dromen wordt iedere week 'de meesterdroom' aan de sultan aangeboden. In een totalitair systeem zijn zelfs de gedachten van de mensen niet meer veilig. Op een even geraffineerde als meeslepende wijze beschrijft Kadare deze geconstrueerde hel, die uitsluitend aan elkaar hangt van verdachtmakingen.

Het hoeft geen verbazing te wekken dat dit boek direct na verschijnen (1981) in Albanië onmiddellijk verboden werd. Helaas voor Hoxa en gelukkig voor de fans van Kadare waren de dertigduizend exemplaren toen al over de toonbank gegaan in Albanië. Kadare was op dat moment al zo beroemd dat het bewind hem niet durfde te vervolgen.

Ik hoop van harte dat de uitgever alles in het werk zal stellen ook de laatste, nog niet in vertaling verschenen, romans snel op de markt te brengen. Kadare verdient dat dubbel en dwars! Ismail Kadare: *Het Dromenpaleis*. Van Gennep, Amsterdam 1992. 183 blz. f 38,50. (WH)

Wederopbouw

De eerste na-oorlogse jaren worden veelal aangeduid met 'de periode van de wederopbouw', de periode van de 'handen-uit-de-mouwen'. Nederland had immers danig geleden onder de Tweede Wereldoorlog: woningen waren vernield, fabrieken lagen plat, wegen, spoorlijnen en bruggen beschadigd of vernield, havens ontmanteld, enz.

In *'Wat was de Vrede mooi toen het nog Oorlog was'*.

Gesprekken over de wederopbouw' wordt een beeld geschetst van de eerste vijf jaar na de bevrijding. Het aardige van dit boek zijn de persoonlijke indrukken en waarnemingen van veelal 'gewone' mensen. Uiteraard artikelen over de woningnood, de Marshall-hulp, de politieke acties in Indonesië, de DUW (Dienst Uitvoering Werken) en de havenstakingen. Persoonlijk vond ik de bijdragen over Finsterwolde en Elten de meest interessante.

Finsterwolde liet in een notepad zien hoe de Koude Oorlog zich in Nederland manifesteerde. In dit Groningse dorp hadden de communisten de absolute meerderheid. Op een gegeven moment meende Den Haag zich met 'het Kremlin van Nederland' te moeten bemoeien. Onder het mom van 'verwaarlozing van de gemeentelijke huis-

houding door de gemeenteraad' greep men in. De gemeenteraad werd naar huis gestuurd en de burgemeester werd benoemd tot regeringscommissaris.

Ter compensatie van geleden oorlogsschade mocht Nederland in 1949 een stukje Duitsland annexeren waaronder het dorpje Elten, vlak over de grens bij Nijmegen. Een kort na de 'operatie Pik-in' in dit Elten gestationeerde wachtmeester van de mareschaussee vertelt o.a. zijn ervaringen om de misdaad te bestrijden. Niets opzienbarends, maar soms is het gewone bijzonder genoeg. Elten werd overigens in 1963 weer Duits.

Hans Olink (red.): *Wat was de Vrede mooi toen het nog Oorlog was*. BZZTôH, Den Haag 1992. 128 blz. Geill. f 25,-. (WH)

China

De Chinese schrijfster Zhang Jie (geb. 1937) behoort zonder twi-
fel tot de belangrijkste auteurs van China. Haar werk is in vele landen vertaald. Ook in ons land heeft de auteur in korte tijd met haar boeken (o.a. *'Zware vleugels'*, *'De ark'* en *'Smaragd'*) een grote kring van bewonderaars

aan zich weten te binden. Enkele maanden geleden verscheen van haar een nieuwe roman: *'Er is maar één zon'*. Het centrale thema in dit boek is de kloof tussen Chinezen en buitenlanders, in het bijzonder westerlingen. Zhang Jie stelt dit thema aan de orde via de reis die een wetenschappelijke delegatie maakt naar een congres in Europa. Na de cultuurschok enigszins verwerkt te hebben trachten de Chinezen als het ware een slaatje te slaan uit hun verblijf in het westen. In dat opzicht verschillen Chinezen die het buitenland bezoeken niet van de westerlingen die communistisch China aandoen. Hoe groot de culturele en politieke verschillen ook mogen zijn en hoe vreemd men de maatschappijvorm van het andere land ook vindt, als het er op aankomt gedragen mensen zich allemaal hetzelfde. In Zhang Jie haar bewoordingen: *'Wij waren allemaal niet meer dan potsenmakers in één hetzelfde toneelstuk in hetzelfde theater...'*

Door het in elkaar schuiven van gebeurtenissen uit andere tijden en zich afspelend op andere plaatsen laat deze roman zich beduidend minder gemakkelijk lezen dan haar voorgaande boeken. Wie echter de moeite neemt deze lijvige roman door te 'worstelen' zal, na de laatste bladzijde, zeker het gevoel hebben een

boek te hebben gelezen.
Zhang Jie: Er is maar één zon.
De Geus, Breda 1992. 304 blz.
f 39,50. (WH)

Publieke opinie

De publieke opinie is weliswaar niet uitsluitend maatgevend voor wat een overheid in een democratisch land behoort te doen, maar zeker wel van groot belang. Het volgen van de ontwikkelingen in de publieke opinie is dan ook niet alleen een interessante bezigheid, maar is van wezenlijk belang als het gaat om de

relatie tussen wat mensen willen en wat de regering doet. Hoezeer in de loop van de jaren opvattingen over vrede en veiligheid en het buitenlands beleid kunnen veranderen, blijkt uit de studie van dr. Ph. Everts: 'Wat denken de mensen in het land?' Deze publikatie geeft een overzicht van de ontwikkelingen in de Nederlandse publieke opinie vanaf 1983.

De auteur put uit tal van opinie-onderzoeken, zoals die door onderzoeksburo's en wetenschappelijke instellingen ondernomen zijn. Aan de orde komen onder meer de ontwikkelingen met betrekking tot het Nederlands vriend- en vijandbeeld, opvattingen over de kans op oorlog, over de noodzaak van defensie en krijgsmacht, de NAVO, de kernwapens, vredesbeweging, ontwapening en wapenbeheersing. Ook de meningen van de Nederlanders inzake de Golfoorlog en met betrekking tot de burgeroorlog in Joegoslavië worden in hun ontwikkeling beschreven. Een prima naslagwerk. Philip Everts: Wat denken de mensen in het land? Studiecencentrum voor Vredesvraagstukken, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen 1992. 176 blz. f 27,50. (WH)

Balkan

Na de val van het communisme (1989) hebben op de Balkan zo ongeveer alle nationale minderheden van zich doen spreken. De strijd op de Balkan heeft deze minderhedenproblematiek, via de media, ineens onder de volle aandacht gebracht. Wie de zaken nog een beetje meent te kunnen volgen wordt regelmatig geconfronteerd met nieuwe situaties, met 'nieuwe' nationaliteiten en met achtergronden die soms eeuwen teruggaan. Wie in dat bos van minderheden het spoor bijster dreigt te geraken kan uitstekend terecht bij het onlangs verschenen boekwerk

'De Balkan. Van burenrुzie tot burgeroorlog' van dr. Raymond Detrez.

Deze hoogleraar geschiedenis (van de Balkan aan de Katholieke Universiteit te Leuven) is niet alleen een kenner bij uitstek, maar is bovendien in staat zijn kennis op een heldere wijze uiteen te zetten. Na een drietal inleidingen (over het nationalisme, de volkeren van de Balkan en het ontstaan van de Balkanstaten) volgen elf hoofdstukken over de afzonderlijke minderheden op de Balkan. Detrez sluit zijn boek af met een beschouwing over de houding van het Westen ten aanzien van het probleem van de nationaliteiten in het algemeen en de crisis in Joegoslavië in het bijzonder. In deze beschouwing stelt hij dat het de hoogste tijd wordt dat het Westen naast aandacht voor de individuele rechten van burgers, ook eens goed gaat nadenken over de collectieve rech-

ten van de minderheden. Mijn enige punt van kritiek betreft het ontbreken van een hoofdstuk over de zigeuners. Wellicht kan Detrez dit bij een herdruk alsnog aan dit verder belangwekkende boek toevoegen. Zeker ook voor militairen die, direct of indirect, met Joegoslavië te maken hebben/krijgen een aanrader. Dr. Raymond Detrez: De Balkan. Van burenrुzie tot burgeroorlog. Hadewych, Baarn 1992. 255 blz. geïll. (kaarten) f 45,-. (WH)

Weergaloze roman

De vijfde roman van Ian McEwan 'Zwarte honden', miste begin oktober op een haar na de belangrijkste literaire prijs van Groot-Brittannië, de Booker Prize. Winnaar of geen winnaar, 'Zwarte honden' is werkelijk een kanjer van een boek. Hoofdpersoon is de verteller Jeremy die tracht de familiememories te schrijven van zijn schoonouders, June en Bernard Tremaine. June en Bernard hebben elkaar tijdens de oorlog leren kennen, beiden jonge, idealistische communisten. Tijdens hun huwelijksreis in Zuid-Frankrijk (in 1946) heeft June 'het kwaad ontmoet in de gestalte van twee zwarte honden'. Vanaf dat moment zijn hun levenswegen uiteen gaan lopen. Bernard bleef actief in de politiek (aanvankelijk nog als communist, later voor Labour), terwijl June als mystika een kluisenaarsbestaan op een boerderij in Frankrijk verkoos.

Gefascineerd in deze tegengestelde typen probeert Jeremy de langdurige wrijvingen van zijn schoonouders te begrijpen en tracht hij te bemiddelen tussen heden en verleden. Het onvoorstelbaar knappe van McEwan is dat je na 25 bladzijden al in grote lijnen weet wat er gaat gebeuren en dat dat de be-

langstelling voor de details alleen nog maar doet toenemen. Steeds weet de schrijver nieuwe informatie in te brengen en de spanning te vergroten, waardoor je ademloos in deze roman verder blijft lezen.

Zoals dat ook in zijn vorige romans het geval was, vlecht McEwan ook in 'Zwarte honden' weer allerlei morele vraagstukken (onderdrukking, geweld, enz.) door zijn verhaal. Misschien is dat nog wel het allerknappste van deze weergaloze roman.

Ian McEwan: Zwarte honden. De Harmonie, Amsterdam 1992. 189 blz. f 32,50. (WH)

Afrika

De Senegalese schrijver Sembène Ousmane is in ons land allang geen onbekende meer. Diverse titels verschenen in de loop der jaren in vertaling: 'Xala' (roman), 'De Postwissel' en 'De vrucht van de schande' (novellen) en 'Krassen van vrijheid' (verhalen). Kort geleden verscheen de (korte) roman 'Taaw. Een jeugd in Dakar'. Taaw is de zoon van de gepensioneerde Baye Tine en diens eerste vrouw Yaye Dabo. Via deze Taaw verwoordt Ousmane

zijn kritiek op de in Senegal zich manifesterende polygamie en de ondergeschikte, afhankelijke positie van de vrouw. Wanneer deze Taaw een beetje postuur heeft gekregen neemt hij het nadrukkelijk op voor zijn moeder, wanneer deze door zijn vader met een riem wordt afgetuigd. Taaw wordt door zijn vader aangeklaagd wegens mishandeling, gearresteerd en veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf. Een verklaring van zijn moeder over het gebeurde wordt door de rechter van tafel geveegd: 'Niets geeft een zoon het recht zijn va-

der te slaan'. Geen wonder dat het daarna tussen Taaw en zijn vader helemaal niet meer wil boteren. De positie van zijn moeder Yaye Dabo wordt er daardoor nog lastiger op. Uiteindelijk kiest ze partij voor haar zoon en dus tegen haar echtgenoot, van wie zij zich losmaakt. Een onzekere toekomst wacht haar, maar 'ze heeft vreemd genoeg het gevoel dat ze een nieuwe wereld in beweging zet'.

Een mooie roman van een rasverteller. Sembène Ousmane: Taaw. Een jeugd in Dakar. In de Knipscheer, Amsterdam 1992. 128 blz. f 24,50. (WH)

Vrede en veiligheid

In het 'Jaarboek Vrede en Veiligheid' (dat sinds 1983 wordt uitgegeven) leveren keer op keer wetenschappers verbonden aan diverse universiteiten en ook medewerkers van het ministerie van Buitenlandse Zaken een, veelal kritische, beschrijving van het Nederlands buitenlands- en veiligheidsbeleid, alsmede van het kader waarbinnen dit zich afspeelt. Niet alleen het overheidbeleid wordt geanalyseerd

(defensiepolitiek, wapenexport), traditioneel is er ook veel aandacht voor de rol van de vredesbeweging en de publieke opinie. Daarnaast wordt uitgebreid stil gestaan bij de internationale context waarin het Nederlandse beleid gestalte krijgt. Zo komen in het 'Jaarboek 1992' onder meer aan de orde: het volkenrecht en de actuele problematiek van de humanitaire interventie, wapenbeheersing binnen de Verenigde Naties, het einde van de Sovjet-Unie, het CVSE-proces, de toekomst van de dienstplicht. Tevens is een bibliografie opgenomen van recente Nederlandse literatuur met betrekking tot vraagstukken van oorlog en vrede.

Zonder overdrijving kan worden gesteld dat het 'Jaarboek voor Vrede en Veiligheid 1992' weer veel te bieden heeft voor eenieder die geïnteresseerd is in vredes- en veiligheidsvraagstukken. Bert Bomert en Herman de Lange (red.): Jaarboek Vrede en Veiligheid 1992. Studiecencentrum voor Vredesvraagstukken, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen 1992. 201 blz. f 29,50. (WH)

Broodje Aap

Onder deze titel verscheen 14 jaar geleden bij De Harmonie een bundel 'verhaaltjes' van Ethel Portnoy. In september jl. kwam er een vervolg uit, getiteld 'Broodje Aap Met', met illustraties van Scot Neary. Het betreft hier een uniek soort lectuur, waarvan de veelzijdige auteur Portnoy niet alleen verzamelaar is, maar ook de 'uitvinder'

mag worden genoemd. Of, zoals ze zelf in de inleiding zegt, ze is 'de Gebroeders Grimm van het Broodje Aap' geweest. Het is een mengeling van voor waar doorvertelde anekdotes, moppen en gebeurtenissen. In elk geval worden in een bijna 30 pagina's tellende notenverantwoording veelal diverse media als vindplaatsen vermeld. Dit keer zijn het 110 'verhaaltjes', afkomstig uit de hele wereld, in lengte variërend van slechts één of twee tot hooguit vijftien zinnen. Om te proeven volgen hier enkele van de kortere:

12 O weel!

Een vrouw kocht een mooie grote rubberplant bij de bloemist. Maar eenmaal thuisgekomen, leek het of de plant kreunende geluiden maakte. Ze onderzocht hem nauwkeurig. En daar, onder een van de bladeren, ontdekte ze een barendende tarantula.

49 Vlammenwerpers

Een meisje was lak op haar haar aan het spuiten toen ze besloot een sigaretje op te steken. De nevel veranderde in vuur. Haar haar vatte vlam en tegelijkertijd explodeerde de spuitbus. Van haar hoofd bleef alleen een knapperig korstje over.

53 Duur recept

Een vrouw uit een Newyorkse buitenwijk had in het Waldorf-Astoria Hotel gedineerd en zo genoten van de 'red velvet chocolate cake' die ze als dessert had genomen, dat ze om het recept vroeg. Dat kreeg ze - en een paar weken later een rekening van duizend dollar.

Een 'lekker' boekje, voor liefhebbers.

Ethel Portnoy: Broodje Aap Met. De Harmonie, Amsterdam 1992. 181 blz. Geïll. f 26,50. (FS)

Leven!!

Wie in de afgelopen tien jaar de films van de Duitse regisseur Rosa van Praunheim heeft gezien, kent ook Lotti Huber. Van oorsprong danseres en performer begint ze als 70-jarige nog aan een filmcarrière. En nu

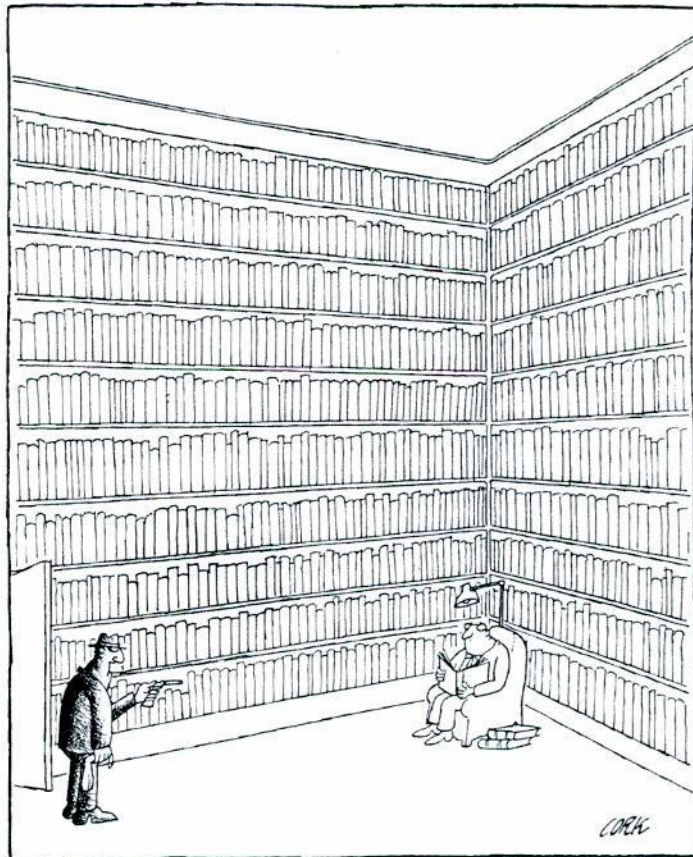
heeft deze 80 jaar jonge, aarts-komische actrice (ook van tragische glansrollen) haar roerige levensloop op schrift gesteld. Het is niet een nauwgezette biografie, maar het vlotvertelde levensverhaal van de in 1912 in Kiel uit Pools-joodse ouders geboren Lotte Goldmann. 'Ik laat me nog lang niet kisten!' is een parelketting van kleurrijke herinneringen, boeiende verhalen en pikante anekdotes over mooie mannen en zwoele nachten, huwelijken en homo's, humor en tragiek, hartstocht en erotiek, liefde en ijdelheid, dromen en driften.

Na haar jeugd in Kiel gaat Lotti naar Berlijn, waar ze ondanks het Naziverbod samenleeft met de Kielse burgemeesterszoon Hillert Lueken. Ze worden gearresteerd, hij wordt in de gevangenis vermoord en zij overgebracht naar een concentratiekamp. Na een jaar (eind '38) wordt ze "uitgekocht" en moet binnen 10 dagen Duitsland uit zijn. Ze heeft het geluk als dan-

seres een studiebeurs te krijgen voor het conservatorium in Jeruzalem. In Palestina trouwt ze met de Britse majoor Alec Kingaby, met wie ze jaren in Egypte, Londen en op Cyprus verblijft. Samen runnen ze vanaf 1948 een hotel in Nicosia. Ze scheiden, maar blijven goede vrienden en Alec helpt haar aan een eigen bar/restaurant, de beroemd geworden Octopus, in Kyrenia. Daar leerde Lotti de provost marshall van (het Britse) Cyprus kennen, kolonel Norman Huber, die later haar tweede echtgenoot werd. Politiek is dit de periode - tweede helft jaren '50 - van de Suezcrisis en de Griekse EOKA-terreur van generaal Grivas en aartsbisschop Macarios. In deze woelige tijden houdt de romantische barhoudster zich stevig staande tussen Engelse, Franse en Australische militairen, Grieken en Turken. In de jaren '60 drijft ze weer een restaurant in Londen, in de jaren '70 een dans- en theaterschool in Berlijn en in de jaren '80 dus die filmcarrière.

Een veelbewogen leven, dat zich als een film voor de lezer ontrolt. Het boek is vertaald uit het Duits (*Dieser Zitron hat noch viel saft!*) door Gerda Meijerink en is verlucht met 20 foto's. **Lotti Huber: Ik laat me nog lang niet kisten! BZZTôH, Den Haag 1992. 176 blz. Geïll. f 29,50. (FS)**

YOUR BOOKS OR YOUR LIFE...!

1492-1992

In het vorige nummer van EGO werd ter gelegenheid van het Columbusjaar op diverse manieren aandacht geschonken aan de oorspronkelijke bewoners van het Amerikaanse continent, o.a. in de boekenrubriek met besprekingen van fraai geïllustreerde historische studies over de Azteken en de Maya's in

Midden-Amerika en over de Noord-Amerikaanse indianen. Net bij het ter perse gaan van dat nummer kwam ook in de bekende AO-reeks (wekelijks verschijnende geïllustreerde boekjes van ca 20 blz. over actuele onderwerpen) een deeltje uit onder de titel 'Vijf eeuwen Latijns Amerika'.

Het werd boeiend geschreven door Peter Hintzen, die zelf sinds 1965 elk jaar geruime tijd in dit werelddeel doorbrengt en de ontwikkeling ervan op de voet volgt vanuit zijn grote betrokkenheid bij land en volk. Uiteraard veel beknopter dan in de vorige keer besproken boeken komt hier de geschiedenis van Noord- en Midden Amerika aan de orde, maar ook die van Zuid-Amerika en Pizarro's verovering

van het Inca-rijk, alsmede de diverse Europese achtergronden van de ontdekkingsreizen/rooftochten.

Tot slot noemt Hintzen 'Spaans-Amerika: onbekend, onbemand en onbegrepen', hetgeen tevens de titel is van zijn ongeveer gelijktijdig verschenen boek (146 blz., bij Kok in Kampen, f 21,50).

Het AO-boekje is te bestellen door f 3,50 (incl. porto) te giren op nr. 287934 van Stichting IVIO/AO te Lelystad o.v.v. nr. 2437. (FS)

Wim Heij
Frank Spoelstra

